

TBMM Hükümeti ve Cumhuriyet'in Başlangıç Dönemlerinde Türk Sineması ve Hukukî Düzeni (1920-1932)*

Turkish Cinema and its Legal Order in the TBMM Government and the Beginning of the Republic (1920-1932)

Ayhan CEYLAN**

ÖZ

TBMM Hükümeti ve Cumhuriyet'in başlangıç yıllarında (1920-1932), "açılış, idare, özgürlük, denetim ölçütleri ve sorumlulukları" içeren "sinemaya özgü" hukukî bir düzenleme yapılmamıştır. Toplumun eğlence, eğitim ve öğretimine yönelik fonksiyonu, yaygınlığının dönem itibarıyla sınırlı olması, dönemin işgal ve savaş şartları, basın gibi kamuoyu oluşturacak ve yönlendirecek derecede sosyal ve siyasal etki göstermemesi sinemaya özgü ve onu bir bütün olarak düzenleyen hukukî bir metnin ortaya çıkmamasında etkili olmuş gözükmektedir. Dönemde yürürlükte olan 1907 Polis Nizamnamesi, 1858 Osmanlı Ceza Kanunu, 1923 Sinema Tebligatı, 1926 Uluslararası Edep ve Ahlâka Aykırı Yayın Sözleşmesi, 1926 Türk Ceza Kanunu ve 1930 Hıfzıssıhha Kanunu sinemaya ilişkin hükümlere yer vermektedir. Yapılan bu hukukî düzenlemelerin dönemde etkili bir şekilde uygulanmadığı anlaşılmaktadır. Dönem hakkında bilgi veren kaynaklar ve tatbikat ışığında sinemanın ön denetimi niteliğinde merkezî veya sistematik bir sansürün 1932 yılına kadar uygulanmadığı belirtilebilir. Mevzuat ve uygulamaya yansıdığı kadarıyla gerçekleştirilen denetimde genel olarak; edep ve genel ahlâka uygunluk, millî ve dinî hislerin rencide edilmemesi, tanınmış din ve mezheplerin aşağılanmaması, dost devletlerin itibarına saygı gösterilmesi, ülkenin dış ülkelerdeki imajına zarar verilmemesi, toplumun âsâyiş ve huzurunun sağlanması ve çocukların ve gençlerin korunması gibi çeşitli kriterler esas alınmıştır. Devletin özellikle 1926 sonrası sinemaya yüklediği fonksiyona bağlı olarak bu kriterlerin kısmen değiştiği görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Sinema, Türk sinema tarihi, Türk sinema hukuku, TBMM hükümeti döneminde sinema, Cumhuriyet'in başlangıç döneminde sinema.

* Makale gönderim tarihi: 23.03.2021 Makale kabul tarihi: 10.04.2021 Ayhan Ceylan, "TBMM Hükümeti ve Cumhuriyet'in Başlangıç Dönemlerinde Türk Sineması ve Hukukî Düzeni (1920-1932)", *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2021, s. 27-61; <https://doi.org/10.46547/imuhfd.2021.08.1.05>

** Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi, aceylan@ticaret.edu.tr, Cep:05462583848 <https://orcid.org/0000-0001-5680-4399>

ABSTRACT

In the TBMM Government and the Beginning of the Republic (1920-1932), a legal regulation “specific to the cinema” containing “opening, administration, freedom, supervision criteria and responsibilities” was not made. The function of the society for entertainment, education and training, its limited prevalence as of the period, the occupation and war conditions of the period, and the lack of social and political influence such as the press to create and direct public opinion seem to have been effective in preventing a legal text specific to cinema and organizing it as a whole. The 1907 Police Regulations, the 1858 Ottoman Penal Code, the 1923 Cinema Notice, the 1926 International Agreement on Publication Against Manners and Morals, the 1926 Turkish Penal Code and the 1930 Public Health Law, which were in effect at the time, include provisions on cinema. It is understood that these legal regulations were not implemented effectively in the period. In the light of the sources giving information about the period and the practice, it can be stated that a central or systematic censorship, which is the pre-control of the cinema, was not applied until 1932. As far as it is reflected in the legislation and practice, in general, compliance with decency and general morality, national and religious feelings not to be insulted, not to be humiliated by recognized religions and sects, respecting the reputation of friendly states, not harming the image of the country in foreign countries, ensuring the dignity and peace of the society, various criteria such as the protection of children and young people have been taken as basis. It is observed that these criteria have partially changed depending on the function the state has attributed to the cinema after 1926.

Keywords: Cinema, Turkish cinema history, Turkish cinema law, Cinema during the TBMM government, Cinema in the beginning period of the Republic.

Giriş

Sinemanın ülkemize girişinden bu yana yaklaşık 125 yıl geçmiştir. Bu süre zarfında Türk sinema tarihi çeşitli yönleriyle yazıya geçirilmiştir. Osmanlıca kaynaklara dayanan dönem Türk sinema tarihyazımı açısından en sorunlu dönem olarak kabul edilebilir. Gerçekten, Osmanlı Devleti, TBMM Hükümeti ve Cumhuriyet'in başlangıç dönemlerini içine alan sinemanın 32 yıllık “Arap alfabeli Osmanlıca kaynaklara dayalı yılları” nispeten son 20 yılda dönem kaynakları ışığında ele alınabilmiştir. Bunun kaynaklara ulaşma, okuma ve değerlendirme açısından araştırma/yazım yoğunluğunun da son 10 yıla ait olduğunu belirtmek gerekir. Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivlerindeki tasnif çalışmalarının hızlanarak belgelere ulaşma fırsatı sağlanması, çeşitli kütüphanelerde yer alan kitap, süreli yayın, belge vb. yazılı kaynakların dijital ortama aktarılması ve erişime açılması sinemayla ilgili dönem kaynaklarını ele alıp değerlendirmeyi kolaylaştırmıştır. Ancak bu olumlu gelişmeler, yakın zamana kadar Türk sinema tarihyazımının Osmanlıca kaynakları okuyamama, hatta göz ardı etme sorununu mazur göstermemelidir. Osmanlıca kaynaklara bu yoğunlukta ve ko-

laylıkta olmasa da istenmesi hâlinde geçmişte de ulaşma imkânı bulunmaktaydı. Bu çalışmanın konusu bu meselenin sebep ve sâiklerini tartışmak değildir. Ancak yakın zamana kadar genel olarak Türk sinema tarihiyle ilgili belli başlı eserlerin dahi bahsedilen 32 yıllık süreyi ele alırken dönem kaynaklarına yer ver(e)mediği, dolayısıyla bu yılların Osmanlıca kaynaklar dikkate alınarak yazılmadığı bir gerçektir. Bu şekilde yazılan bir sinema tarihinin, en azından bu dönem açısından eksik, hatalı ve âfâkî bilgilere dayalı olması kaçınılmazdır. Bu cümleden olarak, sinemaya ilişkin literatürde bu dönemde sinemanın hukukî düzenine ilişkin yazılanlar da bir kaynağa dayanmaksızın, birbirinin tekrarı mahiyetinde oldukça genel ve birkaç cümleyi geçmeyen özelliktedir. Bizi bir dizi makale yazmaya iten neden temelde sinemanın bu 32 yıllık Osmanlıca belgelere dayalı genel konumu, özellikle de hukukî düzenine ilişkin gördüğümüz boşluk, bu düzenin mevzuat ve uygulama açısından durumuna ilişkin duyulan meraktır. Bu araştırma, Osmanlı Dönemi sinemasının hukukî düzenine ilişkin daha önce yayınlanmış olan iki makalenin¹ tamamlayıcısı niteliğindedir. Çalışma, TBMM ve Cumhuriyet'in başlangıç dönemlerinde (1920-1932) hukuk düzeni odaklı sinemayı incelemeyi hedeflemektedir. Geçiş dönemi ve ortak mevzuat dolayısıyla Osmanlı Dönemi ve TBMM dönemlerinin zaman itibarıyla belli ölçüde kesiştiği bir gerçektir. Bu kesişmenin getirdiği sinemanın bütüncül yapısı ve söz gelimi İstanbul merkezli bir araç olma gerçekliği göz ardı edilmeksizin, 1920-1923 aralığı bakımından konu esas olarak TBMM Hükümeti zâviyesinden ele alınmıştır. Ancak inceleme döneminde sinemanın genel konumu, hukukî düzeninin bütünlüğü ve ortaklığı dikkate alınarak Cumhuriyetin başlangıç dönemi 1932 yılında ilân edilen Sinema Talimatnâmesine kadar götürülmüştür. Latin harflerinin kabul edildiği döneme denk gelmesi ve sinemanın mevzuat açısından bilinen dönemine ilişkin bir belge olmasıyla Talimatnâme sınır kabul edilmiştir. 1932 yılı aynı zamanda sinemanın Halkevleri aracılığıyla resmî ideolojinin benimsenmesi yönünde bir araç olarak kullanımına başlandığı² tarihe denk düşer. Makale, arşiv belgeleri, süreli yayınlar ve dönem hukukî mevzuatı dikkate alınarak birinci derece Osmanlıca dönem kaynakları ışığında 1920-1932 yılları arasında sinema ve hukukî düzenine ışık tutmaya çalışacaktır. Hukukî düzen tespit edilirken dönem sinemasını ilgili olduğu ölçüde çeşitli yönleriyle ele almak gerekmiştir. Başlık bu nedenle içerikle

- 1 Bu makaleler için bkz. Ayhan Ceylan, "Osmanlı Dönemi Türk Sinemasında Hukukî Düzen", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sy. 9, Y. 2010 (Bahar), İstanbul 2014, s. 7-19; Ayhan Ceylan, "Osmanlı Sinemasında Genel Hukukî Düzenleme", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Hukuk Sayısı, Y.17, Sy. 34, Güz 2018/2, s. 1-29.
- 2 Konuya ilişkin bir makale için bkz. Özde Çeliktemel-Thomen, "Halkevlerinde Öğretici Sinema Repertuarı: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Sinema, Eğitim, Propaganda (1923-1945)", *Sinemasine*, C. 6, Sy. 2, 2015, s. 49-75.

uyumu gözetilerek, “sinema ve hukukî düzeni” olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede, dönemler dikkate alınarak, sinema; genel durumu, önemi ve fonksiyonu, özgürlük ve denetim durumu, düzenleme hazırlıkları ve mevzuat boyutuyla incelenmeye çalışılmıştır.

I. Genel Olarak Sinemanın Durumu

A. TBMM Hükümeti Dönemi (1920-1923)

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütârekesi'nden sonra İtilaf Devletleri'nden oluşan işgal güçleri Antlaşma maddelerini ihlal ederek ülkenin pek çok yerini istilâya başlamıştır. İşgal karşısında Anadolu ve Rumeli'de direniş başlamış, kısa süre sonra direniş hareketleri örgütlü bir hâl alarak millî mücâdeleye dönüşmüştür. Osmanlı Meclis-i Mebusânı'nın Misâk-ı Millî'yi ilân etmesi üzerine 16 Mart 1920'de İstanbul resmen işgal edilmiştir. Çalışamaz duruma gelen son Osmanlı Meclis-i Mebusânı da 11 Nisan 1920'de padişah tarafından feshedilmiştir. Bu süreçte gerekli tedbirleri kararlaştırmak ve yürütmek amacıyla Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'da olağanüstü yetkileri hâiz bir meclisin toplanması ve yapılacak seçimin esaslarını öngören bir İntihâb Tebliği (Seçim Genelgesi)³ yayınlanmıştır. Yapılan seçimler sonrasında 23 Nisan 1920'de Ankara'da Millet Meclisi toplanmıştır. Meclisin açılışını müteâkip yapılan düzenlemelerle Meclis Hükümeti Sistemi şekillenmeye başlamış, 21 Ocak 1921'de kabul edilen Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu⁴ bu sistemi anayasal bir konuma taşımıştır. Kuvvetler birliğini esas alan bu sistemde, 1921 Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'na yansıdığı üzere, yasama ve yürütme yetkisi milletin yegâne temsilcisi olarak kabul edilen TBMM elinde toplanmaktadır (m.2). Anayasa sistemin özelliklerini yansıtan başka maddelere de yer verirken, 3'üncü maddesinde: “Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idâre olunur ve hükümeti Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti unvânını taşır” diyerek sistemin adını da belirtmiştir⁵. Böylelikle 23 Nisan 1920'de TBMM'nin birinci döneminde kabul edilerek 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilânına kadar sürecek olan dönem “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dönemi” olarak ifâde edilmiştir⁶.

3 İntihâb Tebliği için bkz. *Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu*, nşr. Mihrân, byy., 1337, s. 6-9.

4 *Cerîde-i Resmîye*, Y.1, Sy.1, 7 Şubat 1337/1921.

5 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 20. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 226-242; Mustafa Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, 7. Baskı, Liberte, Ankara, 2011, s. 59-68.

6 Tarık Zafer Tunaya, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasî Karakteri”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.23, Sy. 3-4, 1953, s. 227.

30 Ekim 1922'de alınan 307⁷ ve 1-2 Kasım 1922'de alınan 308 sayılı⁸ kararlar 16 Mart 1920'den geçerli olarak saltanat kaldırılarak Osmanlı Devleti tarihe intikâl etmiş, yerine kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti geçmiştir. Bu kararlardan anlaşılacağı üzere, işgal ve millî mücadele sürecinde, Kasım 1922'ye kadar olan dönemde, İstanbul ve Ankara merkezli iki yönetimin varlığından bahsedilebilir. Bu siyasî ayrışma ve farklılaşmaya rağmen siyasî iktidardan bağımsız kendi sosyal ve ekonomik dinamikleri çerçevesinde sinema gelişimini sürdürmüştür. Bu süreçte, sinemanın toplumsal talep ve ihtiyaçlara karşılık gelme ve iktidarın inisiyatifinde gelişen bir araç olmama özellikleri vurgulanmalıdır.

TBMM Hükümeti Ankara'da kurulmuş ve saltanat kaldırılıp Kasım 1922 sonrası tek yönetim olarak kalmış olsa da İstanbul daha önceden olduğu gibi sinemanın en önemli merkezi olmayı muhafaza etmektedir. 1921 yılında başta Beyoğlu olmak üzere sinema salonları, Galata, Bakırköy ve Kadıköy'de daimî ve mevsimlik⁹ şekilde artışını sürdürmektedir. Çoğunlukla yabancıların işlettiği bu sinemalarda genellikle ucuz ve duygusal Fransız, Alman, İtalyan ve Amerikan filmleri gösterilmektedir¹⁰.

Sinema alanıyla uğraşanlar genelde Osmanlı tebası veya yabancı gayrimüslim şirket veya cemiyetler olup sinema filmlerinin ithâli¹¹ ve çeşitli amaçlarla Anadolu'da film çekimleri genelde bu kesimler tarafından¹² gerçekleştirilmektedir. Türk toplumu Osmanlı Döneminde görüldüğü üzere, gelir elde etmeye yönelik hayır veya propaganda amacı taşıyan; Malulîn-i Askeriyeye Muâvenet, Hilâl-i Ahmer ve Türk Ocağı başta olmak üzere çeşitli cemiyetler ve kurumlar vasıtasıyla sinemayla ilgilenmektedir. Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin ilgâsı üzerine sinemayla ilgili âlet ve edevâtın Hazine tarafından Malulîn-i Askeriyeye Muâvenet Heyeti'ne devredilmesi sonrası¹³, hayır amaçlı bu Cemiyet ge-

7 Karar için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/karartbmmco01/karartbmmco01/karartbmmco0100307.pdf (Erişim Tarihi: 27.02.2021).

8 Karar için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/karartbmmco01/karartbmmco01/karartbmmco0100308.pdf (Erişim Tarihi: 27.02.2021).

9 Basına yansıdığı üzere, halkın bir kesiminin eğlence ayı olarak da görmesinden kaynaklı, Ramazan, "temâşâ âleminin faaliyet ayı" olarak nitelenmekte, gecelerinde tiyatro grupları oyunlar sergilemekte ve çeşitli filmler gösterilmektedir. Bkz. *Yeni Mecmua*, "Ateşten Gömlek Sinemada", C. 4, Sy. 76, 15 Mayıs 1923, s. 218.

10 G. Gilbert Deaver, "Recreation", *Constantinople To-Day or The Pathfinder Survey of Constantinople A Study of Oriental Social Life*, Edt. Clarence Richard Johnson, The Macmillan Company, New York, 1922, s. 265. Bu sinema salonlarının listesi için bkz. Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *DH.UMVM.*, 116/69, 9 Safer 1340/12 Ekim 1921; BOA, *DH.UMVM.*, 116/72, 16 Safer 1340/19 Ekim 1921; Mayıs 1921'de İstanbul'da sinema salonu sayısı 26 olarak verilmektedir (Deaver, s. 264-265).

11 BOA, *HR.HMS.İŞO.*, 130/67, 5 Şubat 1337/ 5 Şubat 1921.

12 BOA, *HR.İM.*, 26/16, 23 Kanunuevvel 1338/23 Aralık 1922; BOA, *HR.İM.*, 28/91, 8 Mayıs 1923.

13 BOA, *İ.DUİT.*, 116/19, 28 Safer 1338/22 Kasım 1916.

lir elde etmek için sinema salonları işletmekte, filmler çekmektedir¹⁴. Harbiye Nezâreti Anadolu'da sinema filmleri göstermek üzere Emniyet-i Umûmiye Müdürlüğüne motor vermek şeklinde destek sağlamaktadır¹⁵. Dârülaceze Müdürlüğü kurum hizmetlerini toplumun her kesimine tanıtmak üzere fotoğraf ve sinema filmleri göstermektedir¹⁶. Türk özel teşebbüsünün yeterli kâr getirmeyeceği düşüncesiyle sinema alanına yeterli ilgiyi göstermediği anlaşılmaktadır¹⁷. Sinema alanında ilk özel Türk kurumu 1922 yılında ortaya çıkacaktır¹⁸.

Birinci Cihan Harbi'nin de etkisiyle içine düşülen malî açığı kapatmak amacıyla gelir getirecek yeni kaynak arayışları çerçevesinde başka devletlerde de uygulanması dikkate alınarak tiyatro, sinema, konser, balo ve yarış benzeri lu'biyât mahallerine mahsus giriş ücretlerinden bir temâşâ vergisi alınmasına yönelik Kararnâme çıkarılmıştır¹⁹. Bununla birlikte, sinemalarda; pul resmi, Darülaceze hissesi, Duyûn-ı Umûmiye hissesi gibi çeşitli isimlerle gayrisâfi gelirin %20'sine yakınının vergi olarak verildiğinden yakınılacaktır²⁰.

B. Cumhuriyet'in Başlangıç Döneminde Sinema (1923-1932)

İstanbul, Cumhuriyet sonrası dönemde de sinemada öncülüğünü sürdürmüştür. Dönem basınına yansıyan bir yazıda, 1924 yılı itibariyle İstanbul'da sinema sayısı 20, İzmir'de 11 ve Ankara'da 2 olarak verilmektedir. Türk müteşebbislerin sinema işletmeciliğine olan ilgisi de bu dönemde nispeten artacaktır²¹. Uzun metrajlı ve kurmaca filmlerin ortaya çıkması toplumun sinemaya ilgisini arttıracak, bu ilgi sinema salonlarının çoğalmasını da beraberinde getirecektir²². Ancak dönem iktisâdî şartlarının da etkisiyle yerli film üretimi

14 BOA, *DH.UMVM.*, 113/51-1, 5 Zilkade 1338/21 Temmuz 1920; BOA, *BEO.*, 4663/34902, 4 Rebiülevvel 1339/16 Kasım 1920.

15 BOA, *DH.EUM. LVZ.*, 63/94, 29 Recep 1340/28 Mart 1922.

16 BOA, *DH.UMVM.*, 164/78, 5 Şevval 1339/12 Haziran 1921.

17 Dönem basınında yer alan bir yazıda, yazar, 'görüşerek sinema alanına girmelerini istediği zenginlerin yüzde yüz getirisi olan sinema yerine başka sahalara yatırım yaptıklarını' belirtir (Cevdet Reşid, "Sinema Hakkında Notlar", *Yarın*, Sy.8, 1921, s. 12).

18 İlk özel kurum Kemal Film adıyla kurulur. Bu kurum, o sırada Almanya'dan dönen Ertuğrul Muhsin Bey'in yapımçılığını üstlendiği pek çok filme imza atar. Bkz. Vedat Örfi, "Millî Filmler", *Sinema Postası*, Sy.2, Aralık 1923, s. 1-4.

19 Esbâb-ı Mücibe Lâyihası ve Kararnâme sureti için bkz. BOA, *A.DVN. MKL.*, 70/22, 20 Cemaziyelahir 1340/18 Şubat 1922.

20 *Sinema Postası*, "Temâşâ Vergisi", Sy. 6, 17 Kanunisani 1339/17 Ocak 1923, s. 5.

21 Nureddin İbrahim, "İstanbul'da Sinema Hayatı", *Mudhike*, Sy. 1, 1924, s. 16; "Ankara'da Sinema Hayatı", *Sinema Yıldızı*, Sy. 4, 1924, s. 15; Mazhar Necati, "İzmir'de Sinema Tiryakiliği", *Sinema Yıldızı*, Sy. 4, 1924, s. 14-15; Giovanni Scognamillo, *Cadde-i Kebir'de Sinema*, Genişletilmiş 2. Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, s. 58.

22 Süleyman Beyoğlu, *İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Sineması (1895-1839)*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2018, s. 45.

oldukça sınırlı kalacak, gösterim boşluğu yabancı filmlerle karşılanacaktır²³.

Sinema dergilerinin ve gazetelerinin ortaya çıkışı, buralarda filmler üzerine yapılan tanıtımlar, değerlendirmeler ve yer alan film reklamları, özellikle 1930 yılıyla birlikte sesli filmlerin ekrana yansması²⁴ toplumun sinemaya yönelik ilgisini daha da fazlalaştırmaktadır²⁵. Ramazan ayında özel sinema gazetesi yayınlanmakta, seyirci çekebilme ve daha fazla eğlendirmek amacıyla göz alıcı sinema filmleri, tiyatro oyunları, opera ve müzik programları hazırlanmaktadır²⁶.

1925 yılında film çekmek üzere İstanbul'da yabancı film şirketleri bulunmaktadır²⁷. Sefâretler Osmanlı Döneminde olduğu üzere ülke şirketlerinin film çekmelerinde kolaylık gösterilmesinde ilgili makamlar nezdinde aracılık etmekteydiler. İsveç Sefareti, İsveç Film Şirketi'nin XII. Şar'ın zamanına ait tarihî bir film hazırlamakta olduğu ve Şar'ın Türkiye'de ikâmetine dâir kısmı filme almak üzere bir heyetin Türkiye'ye geleceğinden hareketle bu heyete çekimlerde gerekli kolaylığın gösterilmesini ilgili makamlardan istemekte²⁸, Fransız Sefâreti bir Fransız Film Şirketinin İstanbul ve Karadeniz sâhillerinde film çekebilmesi için devreye girmektedir²⁹.

Sinemanın ülke sathında yaygınlaştırılması amacıyla devletin çeşitli idârî kurumlar aracılığıyla "sinema binası" yapmak³⁰ veya film gösteriminde kullanılacak âlet edevât almak³¹ ya da vergi muafiyetleri tanımak³² suretiyle bu

23 Serdar Öztürk, "Kültür Emperyalizmi" ve 'Modernleşme' Kuramları Açısından Türkiye'de Sinema Üzerine Notlar (1896-1939)", *Kebikeç*, 27, 2009, s. 165-166.

24 Scognamillo, s. 36-37; Nijat Özön, *Türk Sinema Tarihi 1896-1960*, 4. Baskı, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 103; Âlim Şerif Onaran, *Türk Sineması 1. Cilt*, 2. Baskı, Kitle Yayınları, Ankara, 1999, s. 27; Beyoğlu, s. 51

25 Dönem süreli yayınları için bkz. Türk Sinema Araştırmaları Sitesi (www.tsa.org.tr) Yayınlar Kısmı

26 *Sinema Rehberi*, Y.1, Sy.14, 19 Nisan 1924; Artistik-Sine, Y.2, Sy. 14, 2 Mart 1927, s. 2.

27 Gazeteye yansıyan iki film şirketinin haberi için bkz. *Cumhuriyet*, "İstanbul Film Şehri", 29 Mayıs 1341/1925.

28 BOA, *HR.İM.*, 143/94, 23 Mayıs 1925.

29 BOA, *HR.İM.*, 190/44, 15 Haziran 1926.

30 *Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 30.18.1.2./ 10.26.9., 30 Nisan 1930.

31 "Halkı tenvir etmek [aydınlatmak] vasıtalarından olan sinemanın memleketimizin uzak mahallerine kadar isâl edilmesini [ulaştırılmasını] temin maksadıyla Maarif Vekâletinin 930 malî senesi bütçesinin 572 inci faslına mevzu tahsisâtla mübâyaası [satın alınması] mukarrer olduğundan alınacak seyir sinemanın ... mübâyaasına mezuniyet itâsı [izin verilmesi] ... İcra Vekilleri Heyetinin 24/7/1930 tarihli içtimâsında tasvip ve kabul olunmuştur" (BCA, 30.18.1.2./ 13.51.10., 24 Temmuz 1930). Aynı şekilde bir Kararnâmeyle; Muğla'da yapılmakta olan sinema binasının motor, dinamo ve elektrik tesisatı için üç bin liranın sarfına izin verilmişti (BCA, 30.18.1.2./16.84.9., 31 Aralık 1930).

32 "Maarif Vekâletinin millî talim ve terbiye dâiresi tarafından getirilen veya imâl ettirilen yahut terbiyeye hâdim olduğu [hizmet ettiği] tasdik edilen sinema filmlerinin mekteplerde irâesi [gösterilmesi] halinde istihlâk [tüketim] resminden [vergisinden] muafiyeti tensip kılınmıştır" (BCA, 30.10.0.0./136.974.5-2, 9 Aralık 1930).

sürece destek verdiği görülmektedir. Sivas Mebusu tarafından Meclis'e verilen kanun teklifinde oyun kağıtları ile sinema filmlerinin ithâli imtiyâzının kaynak sağlamak düşüncesiyle Hilâl-i Ahmer Cemiyetine³³, aynı şekilde Bozok (Yozgat) Mebusu Süleyman Sırrı Bey ve arkadaşları tarafından verilen kanun teklifinde de sinema filmlerinin ithâl ve ihrâç imtiyâzının Tayyâre Cemiyetine verilmesi talep edilmektedir³⁴.

Sinemadan alınan çeşitli vergiler sinemacıların şikâyet konusu olmaya devam etmiştir. Sinema ve tiyatronun önemine işaretlerle, sinema ve tiyatrolardan dünyanın hiçbir ülkesinde alınmayan yüksek vergiler alındığını ve 5-6 yıl içinde İstanbul'da sayıları 130'a varan sinema ve tiyatrodan sadece 40'ının ayakta kaldığını gerekçe göstererek İstanbul Milletvekili Süreyya Paşa sinema ve tiyatrodan alınacak toplam verginin %10 olmasını öngören bir Kanun teklifi sunmuştur. İlgili Komisyonlara havâle edilip görüşülen Teklif komisyonlarda reddedilmiştir³⁵. Cemal Filmer, hatıralarında Atatürk'ün vergiyi %10'a indirdiğini belirtmektedir³⁶.

Dönem basımında üzerinde durulan ve eleştiri konusu yapılan bir konu da çocukların serbestçe genel sinemalara gitmeleridir. Avrupa'da belli yaşa ulaşmayan çocukların sinemalara gidemedikleri ya da çocukların gidecekleri sinemadaki filmlerin sıkı bir sansüre tâbi tutuldukları belirtilerek, hükümetin bu konuda hukukî düzenleme yapması istenmektedir³⁷.

II. Sinemanın Önemi ve Fonksiyonu

A. TBMM Hükümeti Dönemi (1920-1923)

Dünyada siyâset, din ve ticarî açıdan sinemanın etkili bir propaganda aracı olarak kullanıldığı, propaganda yönünün değerlendirilerek Türk kimliğinin diğer toplumlara gereğince tanıtımında kullanılabileceği dönem basımında dile getirilmiştir³⁸. Basın yanında siyâset kurumu ve diğer kuruluşlar da belgelere yansıyan kararlarda; sinemanın eğlence, öğrencilerin ve toplumun eğitim ve öğretimi, propaganda ve tanıtımdaki fonksiyonunu farketmiş gözükmektedir.

33 BCA, 30.10.0.0./178.233.6., 30 Kasım 1926.

34 BCA, 30.10.0.0./3.14.26., 5 Ocak 1927.

35 <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do3/co24/tbmmo3024022.pdf> (Erişim Tarihi, 16. 3. 2021).

36 Cemil Filmer, *Hatıralar*, İstanbul, 1984, s. 150.

37 İkdâm ve Cumhuriyet Gazetelerinden de alıntı yapan konuyla ilgili iki yazı için bkz. *Sebilürreşâd*, "Gençler Sinemalarla, Danslarla Zehirleniyor!", C.24, Sy. 601, 22 Mayıs 1340/1924, s. 47; *Sebilürreşâd*, "Ahlakî Bozmak Hususunda Sinemaların Muzır Tesirâtı", C.25, Sy. 637, 5 Şubat 1341/1925, s. 206-207.

38 Cevdet Reşîd, s. 12.

Karesi Mebusu Vehbi Bey Yunan mezâliminin fotoğraf ve filmlerinin alınmasına dâir Meclis'e bir takrir sunmuştur³⁹. Gomon sinema şirketi görevlisinin -işgal sonrası durumlarına işâretle olsa gerek- Salihli, Alaşehir, Uşak ve Afyon civârındaki harap köylerin filmlerini çekmesi uygun görülmüştür⁴⁰. Dârülaceze Müdürlüğü, ırk ve din ayrımı yapmaksızın kurumda bakılan yaşlı, sakat ve çocuklara gösterilen şefkati ve hıristiyanların Dârülaceze içindeki kilisede dinî vazifelerini serbestçe yerine getirdiklerini gayrimüslimler de dâhil olmak üzere toplumun her kesimine tanıtmak ve ispat etmek amacıyla fotoğraf ve sinema filmleri göstermektedir⁴¹. 1922 yılı sonunda Amerikan sinema temsilcisinin Ankara'ya gidişine izin verilmesi istenirken Lozan Konferansının başlangıcı aşamasında "Avrupa ve Amerika kamuoyuna lehe tesir edecek filmleri çekeceğine" vurgu yapılmaktadır⁴².

TBMM Hükümeti Dönemi'nde, zirâat, sanâyi, ticâret ve işçi zümrelerinden seçilen 1135 üyenin iştirâkiyle 19 Şubat-4 Mart 1923 tarihinde İzmir'de toplanan ilk Türkiye İktisat Kongresi'nde sinema filmlerine ilişkin alınan bir karar önceliği bakımından dikkat çekmektedir. "Çiftçi Grubunun İktisâdi Esasları" genel başlığıyla "Zirâat ve Maârif Meselesi" alt başlığı altında Çiftçi Grubunca kararlaştırılarak Kongre Genel Kurulu'nda müzâkere edilmek üzere sunulan Lâyiha'nın 9'uncu maddesinde: "...[Z]irâi, sınaî, coğrafî, iktisâdî ve sıhhî sinema filmleriyle köylülere lâzım gelen fâideli malûmâtı vermek ve köylerin istatistikî malûmâtlarını zaptetmek ve amelî konferanslar vermek üzere şimdilik her livâda birer seyyâr ziraat mektebi açılması"na yer verilmektedir. Başkanlığı Kazım Karabekir Paşa'nın yaptığı Kongre Genel Kurulu'nda bu madde ekseriyetle kabul edilmiş, Kongre'de kabul edilen lâyihadaki esaslar TBMM Başkanlığı ve İcrâ Vekilleri Heyeti'ne sunulmuştur⁴³.

Dönemde, Cumhuriyet'in kurucularının sinemaya ve fonksiyonuna bakışı Edirne Mebusu ve Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan bir teklif ve bu teklif hakkındaki Komisyon Kararı ve düşülen notlarda açıkça görülebilir. Paşa, Teklifinde, öğrencilerin ve halkın eğitim, öğretim ve aydınlatılmasında "ilmî, fennî ve sınaî" filmlerin olumlu, buna karşılık ahlakı bozan "çıplak" (müstehcen) filmlerin de olumsuz katkıda bulunduğunu belirterek; ilk tür filmlerin vakit geçirilmeksizin

39 TBMM Tutanak Dergisi, I. Dönem, I. Toplantı, C.7, 13 Ocak 1921, s. 286.

40 BOA, HR.İM., 13/27, 9 Aralık 1922.

41 BOA, DH.UMVM., 164/78.

42 BOA, HR.İM., 26/16.

43 İktisad Esaslarımız, Anadolu Matbaası, İzmir., bty., s. 5; Gündüz Ökçün, "1923 Yılında İzmir'de Toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde Kabul Edilen Esaslar", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.23, Sy. 1, Mart-1968, s. 56, 58.

bütün ülkede gösterilmesi, kötülük kaynağı ikinci tür filmlerin ise hemen kontrol altına alınması gerektiğini söylemektedir. Teklifte, ülkenin belli başlı merkezlere bölünmesini, bu merkezlerde “ilmî, fennî ve sînâî” sinema filmlerini göstermek üzere aynı mimârî tarzda binalar yapılmasını, halkın yapamayacağı bu binaların başlangıçta sosyal yardım ve hayır kuruluşlarının desteğiyle inşa edilmesini, zamanla kendi kendini çevirebileceğinden hareketle de özel kuruluşlara devredilebileceğini dile getirmektedir. Halkın ve öğrencilerin sinema yanı sıra zamanla konferans ve temsillerle de aydınlatılacağı, “ibret” alacakları bu binaları, Paşa, “ibret yeri” olarak isimlendirmektedir. Verilecek kurslarla sinemacıların da yetişebileceği bu yerlerde, öğretmenler aracılığıyla “ilmî ve amelî feyizler” sinema vasıtasıyla okul ve fakir halka parasız gösterileceği köylere kadar taşınacaktı. Ayrıca, masraflarını kısa sürede karşılayacağı varsayılan Ankara’da kurulacak bir “film kütüphanesi”ne de yer verilmekteydi. Paşa’nın sunduğu Tezkere, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi olan Mustafa Kemal Paşa tarafından İcrâ Vekilleri Heyeti Reisi olan Rauf Bey’e havâle edilirken düşünülen notta; “Paşa Hazretlerinin mütâlaası pek musîbdir [isabetlidir]” şeklinde nitelenmekte, tatbik imkânı ricâ edilmekteydi. Maârif Vekâleti Encümeni (Komisyonu) tarafından değerlendirilen Teklif takdire lâıyk görülmele birlikte, özellikle halkın ve öğrencilerin eğitim ve öğretimlerinde araç olarak kullanılacak sinemaların kurulması ve idâresinde Hilâl-i Ahmer, Türk Ocağı gibi millî hayır kuruluşlarının veya belediye ya da özel bütçeli sandıkların inisiyatif alması öngörülmekte, hükümetin mâlî imkânların kısıtlılığı dolayısıyla nakdî yardım yapabileceği belirtilmekteydi. Encümen mütâlaası sonrası Teklif, Sıhhiye ve Muâvenet-i İçtimâiye Vekâletine gönderilmiş, burada Maârif Vekâleti Encümeni’nin kararı değerlendirilerek; “...memleketin muhtelif mahallerinde bu suretle sinemalar tesîsi herhâlde şâyân-ı takdir ve arzu ise de Vekâlet... bütçesinden tahsîsât ifrâzına [ayrılmasına] maa’t-teessüf [üzüntüyle] imkân olmadığı...” beyan edilerek Proje hayata geçirilememişti⁴⁴.

Bütün bunlarla birlikte, sinema bu dönemde tiyatrodaki olduğu gibi temelde oyun ve eğlence ihtiyacını karşılamaya yönelik lu’biyât ve lehviyât (oyun-eğlence) kapsamında Osmanlı uygulamasındaki baskın vasfını koruyacaktır.

B. Cumhuriyet’in Başlangıç Dönemi (1923-1932)

Sinemanın dönemde toplumu eğlendirme fonksiyonu önemini korumakla birlikte halkın ve öğrencilerin eğitim-öğretimi ve aydınlatılması⁴⁵, kültürün

44 BCA, 30.10.0.0./146.43.5., 22 Ağustos 1339/1923.

45 1929’da özellikle çiftçilerin aydınlatılması amacıyla; “Gazi Hazretlerinin çiftliklerinin geçirdiği safâhâtı ve ne suretle bir mamure halini aldığı gösteren” filmlerin halka gösterilmesi konusunda Türk Ocakları, Tayyâre Cemiyeti ve Himâye-i Etfâl Cemiyeti’ne yazı gönderilerek tavsiyeleri/teşvikleri istenmekteydi (BCA, 490.1.0.0./1.3.9., 6 Ekim 1929).

ülke içinde ve dışında yayılması, devletlerin birbirlerine karşı rekabette propaganda aracı olarak kullanılması⁴⁶, ülkenin diğer

devletlere tanıtımındaki elverişliliği⁴⁷, yeni alfabenin tatbik ve genele yaygınlaştırılması⁴⁸ ve iç ve dış dünyada inkılapların tanıtımı⁴⁹ gibi diğer fonksiyonları da keşfedilmiştir.

1925 yılında Japonya Temsilciliği'nce getirilen Japon maârif, sanâyi ve denizciliğine âit filmlerin sinema salonları ve film göstermek için makine ve tertibatları bulunan⁵⁰ Galatasaray Lisesi ile İstanbul Erkek Muallim Mekteplerinde öğrencilere gösterilebileceği belirtilmektedir⁵¹. Bu filmlerin daha sonra diğer mektep ve vilâyet sinemalarında gösterilmesi talep edilmiştir⁵².

Haziran 1925'de Hâriciye Vekâleti tarafından İstanbul Vâliliğine gönderilen yazıda; Fransız Sefâretinin gerekli kolaylıkların gösterilmesi için aracılık ettiği Pathé Sinema Şirketi temsilcisine ülkenin güzelliklerini dünyaya tanıtmak amacıyla film çekmesi için gereğinin yapılması istenmektedir⁵³.

1925 yılında XII. Şar'ın hayatını konu edinen film çekiminin İsveç kamuoyunda takip edildiği, ayrıca askerî manevralar yanı sıra Kralın ikâmet ettiği yerlerin çekildiği bu filmin başarılı olması hâlinde Türkiye lehine propaganda

46 Ali Haydar, "Millî Terbiye", *Muallimler Birliği*, Y.1, Sy.12, Haziran 1926, s. 516.

47 Bu amaçla film çekmek üzere bir Macar İstanbul'a davet edilmiş, ancak filmi taahhüt edilen zamanda tamamlayamadığı gibi çektiği bölümlerin amaca uygun olmak bir yana Türklüğü tezyif eder (aşağılar) nitelikte olduğu belirlenerek filme el konmuştur (BCA, 180.9.0.0./ 14.79.1-3., 28 Temmuz 1929).

48 Washington Büyükelçiliği tarafından yeni alfabenin tatbik suretine ilişkin film talep edilmiş, verilen cevapta böyle bir filmin mevcut olmadığı bildirilmiştir (BCA, 180.9.0.0./ 14.79.1-1,2, 29 Temmuz 1929). Öte yandan Latin alfabesinin kabulüne ilişkin Kanununun 1 Aralık 1928'de yürürlüğe girmesi ve uygulanmasıyla birlikte İstanbul'daki bazı film şirketleri ellerindeki Arap harflerle açıklamalı filmlerin yeni harflere çevrilmesinin istenmesi durumunda tahammül edemeyecekleri büyük zarara uğrayacaklarını ifade ederek "bu tür filmler bakımından zorunluluk getirilmediğinin açıkça belirtilmesini" Başbakanlıktan talep etmişlerdir (BCA, 30.10.0.0./144.32.3.,29 Aralık 1928). Cemil Filmer hatıralarında Latin harflerine geçilmesinin iktisâdî durumuna büyük bir etki yaptığını belirterek: "...Bir gecede verilen karar biz filmcilerin elinde eski harflerle basılı filmlerin değerini sıfıra indirdi. Elimdeki bütün eski harfli filmleri Hürriyet Tepesine götürüp, kibriti çakıp yaktım. Yerine yenilerini alıp koymak bizim için büyük bir yıkım oldu. Bütün bunlar için, zararın telafisi için beş yıl geceli-gündüzlü hiç kazanmadan çalışmak mecburiyetinde kaldık" der (Filmer, s. 168).

49 BCA, 30.18.1.2./18.16.1.

50 Şakir Bey, Maârif Vekâletinin talebiyle hazırladığı ilk raporunda; İstanbul'da bazı mekteplerin sinema salonları ve sinema göstermek için makine ve tertibatları olduğunu belirterek bunlar arasında; Galatasaray ve İstanbul liseleri, Kız ve Erkek Muallim Mektepleri, Bahriye Mektebi ve yabancı mektepler arasında yer verdiği, Amerikan Kız ve Erkek Kolejlere ile bazı Fransız Mekteplerini sayar (BCA,18.9.0.0./242.1212.29., 1925).

51 BOA, HR.İM., 132/53, 14 Şubat 1925.

52 BOA, HR.İM., 58/5, 14 Mart 1341/1925.

53 BOA, HR.İM., 147/10, 16 Haziran 1341/1925.

da oluşturacağı Müzeler Müdürlüğüne Hâriciye Vekâleti'nden gönderilen yazıda vurgulanmaktadır⁵⁴.

Dış dünyadan filmler kabul edilse de belli hassâsiyetler gösterilmektedir. Türk-Rus filmlerinin mübâdelesi kapsamında ülkenin sosyal düzeni hakkında doğrudan veya dolaylı propaganda mâhiyetinde olmayan filmlerin kabul edilebileceği bir Kararnâme ile uygun bulunmuştur⁵⁵.

Bu dönemde devlet sinema stratejisini belirlemek amacıyla özel kişilerden de rapor istemiştir. Maârif Vekâletinin talebi üzerine film mütehassısı ve tarih öğretmeni Şakir (Seden) Bey iki rapor sunmuştur. Bu raporlarda, Maârif Vekâletinin ülkenin her yerinde halka ve öğrencilere yönelik sinema salonları açması, mümkün olmadığı yerlerde seyyâr sinema aracılığıyla bunu gerçekleştirmesi, Maârif Vekâletinin ulaşamadığı yerlerde Türk Ocağının sinema açması, Vekâlet bünyesinde bir film kütüphanesi oluşturulması ve Türk kültürünün (harsının) ülke içinde ve yurtdışına yayılmasında sinemanın bir propaganda vasıtası olarak kullanılması önerilmektedir. Raporlara göre; sinemanın propaganda aracı olmasından istifadeyle, birkaç sene içinde ülkede “hayat tarzı ve dünya görüşlerinde büyük bir inkılap” meydana gelecek, Batılı devletlerin Yakın Doğu'ya ilişkin hazırladıkları “sahte ve yalancı filmler” ilgi görmeyecekti⁵⁶. Şakir Bey'in önerilerinin 1923 yılında Kazım Karabekir tarafında dile getirilenlerle benzerliği dikkat çekicidir.

1926 yılıyla başlayan süreçte inkılapların tanıtımı, anlatılması ve topluma benimsetilmesi amacıyla sinemadan yararlanılmak istendiği görülmektedir. 1927 yılında Türkiye'ye gelen Pathé Sineması temsilcisinin yardımıyla yeni Türkiye ile eski Türkiye arasındaki farkları gösterecek bir film yapmanın Cumhuriyet'in menfaatlerine hizmet edeceği belirtilmektedir⁵⁷. Amerikalı sinema senaryosu yazarının Türkiye'nin dünü ve bugününü gösterir bir film yapılması teklifi; “ülkenin ve inkılapların masrafsız diğer milletlere tanıtımına vesile olacağından, filmin denetiminin yapılması şartıyla” Kararnâme ile uygun bulunmuştur⁵⁸. 1931 yılında ülkenin “inkışâf ve terakkisini” ve yapılan inkılapların müspet etkilerini yurtdışında anlatacak/tamıtacak filmleri belirle-

54 BOA, *HR.İM.*, 143/94.

55 BCA, 30.18.1.1./2.48.8., 28 Temmuz 1926.

56 BCA, 18.9.0.0./242.1212.29.

57 BOA, *HR.İM.*, 256/53, 17 Mart 1927. New York'ta bulunan “Vizografik Pikers” şirketi tarafından Türkiye'de çekilmesi teklif olunan filmlerin mevzularını ve ülkede gezilecek yerleri tayin ve Hükümetçe şirkete verilecek masârif miktarını tespit etmek üzere bir komisyon teşkili İktisat Vekâletinin teklifi üzerine İcrâ Vekilleri Heyetince 25/7/929 tarihinde tasvip ve kabul olunmuştur (BCA, 30.18.1.2./4.40.17., 25 Temmuz 1929).

58 BCA, 30.18.1.2./18.16.1., 11 Mart 1931.

mek üzere çeşitli bakanlıklardan temsilcilerin yer aldığı bir komisyon oluşturulması kararlaştırılmıştır⁵⁹.

Sinemanın halkın eğitimi ve aydınlatılmasında ve inkılapların tanıtımında çok önemli bir araç olduğu hem yöneticilerce hem de film şirketleri sahipleri tarafından⁶⁰ vurgulanmakla birlikte film şirketlerinin bu düşüncelerini uygulamaya yansıtma yeterince samimi olduklarını söylemek zordur. Üretilen sınırlı sayıdaki yerli film yanı sıra dışarıdan getirilen ve gösterime koyulan yabancı filmlerin genelde aşk, cinâyet, müstehcenlik gibi halkın ilgisini çeken kâr getirecek filmler olması tercih edilmiştir.

Öte yandan dönemde basına yansıyan konulardan biri de sinema-tiyatro rekabetini sinema lehine sonuçlandırıldığı ve sinemanın halkın daha fazla ilgisini çektiğidir⁶¹.

III. Sinema Özgürlüğü ve Denetim

A.TBMM Hükümeti Dönemi (1920-1923)

23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi 20 Ocak 1921 Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'nu kabul etmiştir. 1921 Anayasası kısa bir anayasadır. Dönem şartlarında ilân edilen Anayasada temel hak ve özgürlüklere ilişkin düzenleme yer almamaktadır. 1919 yılında Padişah Vahdettin döneminde sıkıyönetim gerekçesiyle basına uygulanan sansür; tiyatro ve sinemayı kapsamamıştır⁶². Sıkıyönetim ve basına konulmuş olan sansür Ekim 1923'de Cumhuriyet'in ilanı öncesinde kaldırılmıştır⁶³. Sansürde, sinema ile tiyatro arasında bir ayırım da yapıldığı ve sinemanın daha fazla müsâmaha gördüğü anlaşılmaktadır. Nitekim İcrâ Vekilleri Heyeti'nin 30 Mart 1921 tarihindeki kararıyla; harpte bulunması ve Ramazan ayı gerekçe gösterilerek Ankara'da tiyatro oyunları yasaklanırken sinema istisnâya tâbi tutulmuştur⁶⁴.

59 BCA, 30.18.1.1./20.48.8., 18 Temmuz 1931.

60 İstanbul'da bulunan bazı film şirketleri adına yazılan bir dilekçe içerisinde şu ifâdelere yer verilmektedir: "...Sinemanın matbûâtın sonra en mühim bir propaganda unsuru olduğu malum bulunmasına göre halkın tehzib [ıslah] ve tenvirî husûslarında müesseselerimizin şimdîye kadar ifâ etmekte oldukları içtimâî ve medenî hizmetlere yeni Türk harflerinin neşir ve tamimi [yaygınlaştırılması] gibi fâideli vazîfenin daha inzimâm ettiğini [eklendiğini] görmekle bahtiyâr ve bu şerefli vazîfenin ehemmiyet-i kudsîyetini müdrîk bulunmaktayız..." (BCA, 30.10.0.0./ 144.32.3.).

61 Halit Fahri, "Umûmî Temâşâ Meselesi", *Hayat*, C.6, Sy.141, 1929, s. 18-19; Ali Haydar, s. 516.

62 Ayhan Ceylan, "Osmanlı Sinemasında Genel Hukukî Düzenleme", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Hukuk Sayısı, Y.17, Sy.34, Güz 2018/2, s. 15.

63 *Resmî Cerîde*, 25 Teşrinievvel 1339/25 Ekim 1923, Sy. 37.

64 BCA, 30.10.0.0./ 146.43.1., 22.Haziran.1921.

Dönemde sinemaya ilişkin cezâî ve inzibâtî [güvenliği sağlayıcı] müeyyideler öngören ve mevzuat bölümünde ele alacağımız; 1858 Ceza Kanunu, 1907 Polis Nizamnâmesi ve 1923 Sinema Tebligâtı'nın sinemaya ilişkin hükümleri dönem şartlarının da etkisiyle düzenli uygulanmadığından sinema filmleri üzerinde sistematik bir sansür/ön denetim yapılmamış, filmlerin gösterimi sonrası çeşitli kurumlarca yapılan şikâyet üzerine denetim gerçekleştirilmiştir.

Döneme şahitlik eden bir çalışmada, 1921 yılında, siyasî ve askerî filmler hâriç sansür uygulanmadığı, hatta İngiltere ve Amerika'da gösterimi yasak olan bazı gayri ahlâkî filmlerin İstanbul'da serbestçe gösterildiği belirtilmektedir⁶⁵.

Sinema, Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin Dâhiliye Nezâreti'ne yaptığı şikâyet üzerine, Kadıköy ve Beyoğlu'nda iki sinemanın sinema afişlerinde yer alan; "gençlere veya genç kızlara yasak" şeklindeki ibarelerin gençlerin daha fazla merakını celbettiği, genel ahlâk ve âdaba aykırı filmlerin yabancı ülkelerde dahi yasak olduğundan hareketle Polis Müdürlüğünden bu tür filmlere meydan verilmemesi için gerekli teşebbüslerde bulunması istenmektedir⁶⁶. Ahlâka, edebe, İslâmî duygu ve geleneklere aykırı tiyatro ve filmlerin yaygın hâle geldiği basında da şikâyet konusu olmakta, bundan sinema ve tiyatroları denetlemeyerek başıboş bırakan işgal dönemi hükümeti sorumlu tutulmaktadır⁶⁷.

Rusya Hükümeti, Beyoğlu'nda gösterime girecek "Kızıl Devrim" adlı bir filmin Rusya Hükümeti ve mevcut rejime karşı nefret ve aşağılama duyguları uyandıran Rus karşıtı propaganda içerdiğini belirterek filmin Türkiye topraklarında gösteriminin gerçekleşmemesi için ilgili makamlar nezdinde girişimde bulunmuştur⁶⁸. İcrâ Vekilleri Heyeti Başkanlığı, İtilaf Devletlerinin İstanbul'un işgali sonrasında sinema filmlerine kendi resmigeçit ve manevralarını gösteren kısımlar eklediklerini ve Alman ve Avusturya gibi müttefik orduların millî ve askerî hususiyetlerini filmlerden çıkardıklarını, propaganda mâhiyetindeki bu filmlerin 1923 Mayıs'ında hâlâ sinemalarda gösterilmesini uygun bulmayarak, ilgili makamlardan Anadolu'da bu filmlerin gösterilmesine izin verilmemesini istemektedir⁶⁹.

İzmir'de toplanan ilk Türkiye İktisat Kongresi sinema filmlerine ilişkin alınan "denetim kararı" önceliği bakımından da önemlidir. "Çiftçi Grubunun İktisâdi Esasları" genel başlığıyla "Zirâat ve Maârif Meselesi" alt başlığı altında Çiftçi Grubunca kararlaştırılarak Kongre Genel Kurulu'nda müzâkere edil-

65 Deaver, s. 265.

66 BOA, *DH.KMS.*, 62/18, 26 Ramazan 1340/23 Mayıs 1922.

67 *Sebilürreşâd*, "Sinemaların Murâkabesi", C.21, Sy. 536-537, 14 Haziran 1339/1923, s. 129.

68 "...Filmin bu defa Rus Hükümetiyle, idâre-i hâzırasını [mevcut idâresini] tahkîr eden [hor gören] mâhiyeti olmaması tebeyyün etmesi [ortaya çıkması] üzerine gösterilmesine İstanbul Vilâyetince müsâade edildiği..." BOA, *HR.İM.*, 71/84, 19 Nisan 1923).

69 *BCA*, 30.10.0.0./ 146.43.3., 29 Mayıs 1923.

mek üzere sunulan ve daha önce de yer vermiş olduğumuz Lâyiha'nın 9'uncu maddesinde: "Ahlâka mugâyir [aykırı] olanları menedilmek şartıyla zirâî, sînâî, coğrafi, iktisadî ve sıhhî sinema filmleriyle köylülere lâzım gelen fâideli malûmâtı vermek... üzere şimdilik her livâda birer sey-yâr ziraat mektebi açılması"na yer verilmekteydi⁷⁰.

Geçici dönem şartlarının da etkisiyle boşluk ortamının getirdiği özgürlükten yararlanan sinema, denetim bakımından; âdap, genel ahlâk, dinî değerler⁷¹, çocukların ve gençlerin korunması ve yabancı devletlerin aşığılanmaması gibi kriterlere bağlanmıştır.

B. Cumhuriyet'in Başlangıç Dönemi (1923-1932)

Sinema özgürlüğünün anlaşılması genel olarak dönem hukukî belgelerinde kitle iletişim araçlarına tanınan özgürlükle bağlantılıdır. Cumhuriyet sonrası dönemde kitle iletişim aracı olarak basın ve sinema yanında 1927 yılıyla birlikte düzenli yayıncılığa başlayan radyo da yer almaktadır.

Cumhuriyetin ilk Anayasası 1924 yılında yürürlüğe girmiştir. Anayasada yer verilen temel hak ve özgürlüklerle ilgili düzenlemeler klasik anlayışı yansıtmış, medenî ve siyasal hak ve özgürlükler şeklen güvence altına alınmış ve düşünce, söz ve yayın özgürlüklerine yer verilmiştir. Anayasanın 77'nci maddesi Kanun-i Esâsinin 1909 değişikliğiyle gelen düzenlemeyi tekrarlayarak kanun dairesinde basın özgürlüğünü tanımış, yayın öncesi sansürü yasaklamıştır. Ancak Anayasada yer alan özgürlükler gerçek bir güvenceye kavuşturulamamıştır. Sözgelimi basın kanun dairesinde serbest olarak nitelendirilmiş olsa da genel olarak kanunların uyması gereken üst ilkeler Anayasada öngörülmemiş, yasa organı temel hak ve hürriyetleri keyfi, hatta hürriyeti yok edici biçimde düzenleme imkânına sahip kılınmıştır⁷². Nitekim 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu⁷³; hükümetin, irticâya, isyâna, ülkenin sosyal düzenini, huzur ve sükûnunu, emniyet ve asayişini ihlâlâle yol açacak her türlü teşkilâtı, tahriki, teşviki, teşebbüsü ve yayını reisicumhurun onayıyla yasaklayabileceğini⁷⁴ belirtmekteydi. Kanun ayrıca bu fiillerden yargılananların İstiklâl Mahkemesine

⁷⁰ İktisad Esaslarımız, age, s. 5.

⁷¹ Dinî değerlere yönelik hassasiyetin kimi zaman belgelere de yansıdığı görülmektedir. Meşihât [Şeyhülislamlık] Makamından Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen bir yazıda; Hz. Peygamber'in yaklaşan doğum gününe hürmeten sinema, tiyatro ve diğer eğlence mekanlarının çalışmaktan (icrâ-yı leh ve lu'bdan) menedilmesi için Polis Müdürlüğüne tebligat gönderilmesi talep edilmektedir (BOA, *DH.EUM.AYŞ.*, 48/26, 11 Rebiülevvel 1339/23 Kasım 1920).

⁷² Erdoğan, s. 65-77.

⁷³ *Resmî Cerîde*, 4 Mart 1341/1925, Sy. 87.

⁷⁴ Uygur Kocabaşoğlu, "Tek Parti Döneminin "Matbuat"ı Üzerine Gözlemler", *Mete Tuncay'a Armağan*, Der: Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, İstanbul: İletişim Yay., 2007, s. 582.

sevkedilebileceğini öngörmekteydi. Basın özgürlüğünden eser bırakmayan bu kanunun yayınlanması sonrası basına sansür uygulanmaya başlamıştır. 1931 yılında kabul edilen Matbuat Kanunu'nun⁷⁵ 50'nci maddesi; Bakanlar Kurulunun "memleketin umumî siyasetine dokunacak" yayın yapan gazete ve dergileri geçici olarak kapatılabileceğini" hükme bağlayarak tek parti yönetiminin otoriter yönetimini iyice pekiştirmiş olmaktadır⁷⁶.

Yapılan sözleşme çerçevesinde radyo yayıncılığı ruhsatı verilen Türk Telsiz Telefon Şirketi; kamu yararına hizmet eden, ekonomik, sosyal, ilmî olaylar, nutuk, konferans ve konserlerle, hava durumu vs. olaylara ait bilgileri halka yayınlıyacaktı⁷⁷. Yayın saatleri sınırlı olan ve kısmen eğitici yayınlara yer veren radyo, ağırlıklı olarak müzik yayınları yapan bir eğlence aracı olmaktan öteye geçememiş, gerçekleştirilen inkılapların topluma benimsetilmesinde etkili de kullanılamamıştır. Radyo alıcısının az ve cihazın pahalı olması sebebiyle de yayınlar sınırlı bir kitleye ulaşabilmiştir⁷⁸. Özel teşebbüs eliyle görülse de radyo yayıncılığı gerçekleştiren kurum ve kişiler yönetimle irtibatlıdır. 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu'nun 3/b maddesi gereğince Posta ve Telgraf İdâresinin radyo yayıncılığı üzerinde "mutlak bir teftiş ve murâkebe yetkisi" bulunmaktadır. Ayrıca Kanunun 3/5'üncü maddesi uyarınca hükümet yayın sahibi şirket üzerinde emniyet ve selâmet-i umûmiye ve ülke savunmasının gerekli kıldığı gerekçesiyle süreli veya süresiz yayınları tatil etmek veya doğrudan yayıncılığı üstlenmek hakkını mahfuz tutmaktadır.

Toplumun eğitimi-öğretimi, aydınlatılması ve giderek Batılı çağdaş değerler istikâmetinde dönüştürülmesindeki rolü keşfedilse de önemli ölçüde toplumun eğlence ihtiyacını karşılayıp basın gibi kamuoyu oluşturacak, yönlendirecek, siyasal etki doğuracak ve muhâlif görüşler sergileyecek bir araç olmaması sinemanın düzenlenmesinde ve denetlenmesinde etkili olmuştur. Sinemaya özgü; açılış, idâre, özgürlük, denetim kriterleri ve sorumluluk boyutlarını bir bütün olarak ele alan hukukî düzenleme dönemde yapılmamıştır. Polis Nizamnâmesi, Ceza Kanunları, Uluslararası Edep ve Ahlâka Aykırı Yayın

75 R.G. 8 Ağustos 1931, Sy.1867.

76 Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1990, s. 113-128; Kayıhan İnel, *Kitle İletişim Hukuku*, Yenilenmiş 13. Baskı, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2018, s. 77-78.

77 406 Sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu'nun 1'inci maddesi gereği Türkiye'de telgraf ve telefon tesisi ve işletmesi devletin tekelinde olmakla birlikte, Kanunun 2'nci maddesinin getirdiği istisnâ çerçevesinde; İş Bankası, Anadolu Ajansı ve bazı özel kişilerin kurduğu Türk Telsiz Telefon Şirketi'ne 8 Ağustos 1926'da 10 yıllık süreyle radyo yayıncılığı yapma ruhsatı verilmiştir. Bkz. *Resmî Ceride*, 21 Şubat 1340/1924, Sy.59.;BCA, 30.18.1.1./20.51.11., 8.8.1926.

78 Yasemin Doğaner, "Atatürk Döneminde Radyo", *Türkler*, C. 18, Edt. Hasan Celal Güzel-Prof. Dr. Kemal Çiçek-Prof. Dr. Salim Koca, Ankara, 2002, s. 377-380.

Sözleşmesi ve Hıfzıssıhha Kanunu kapsamındaki sinemaya ilişkin bu dönemdeki düzenlemeler inzibâti ve cezâî boyutla sınırlı kalmıştır.

Düzenlemelerde ve uygulamada; edep ve genel ahlâka uygunluk, millî ve dinî hislerin rencide edilmemesi, tanınmış din ve mezheplerin aşağılanmaması, dost devletlerin itibarına saygı gösterilmesi, ülkenin dış ülkelerdeki imajına zarar verilmemesi, toplumun âsaiş ve huzurunun sağlanması ve çocukların ve gençlerin korunması gibi çeşitli denetim kriterleri öngörülmüş olsa da -en azından aşağıda verilecek 1926 yılına kadarki örnek uygulamalar ışığında- ön denetim niteliğinde sistematik bir sansüre rastlanmamaktadır⁷⁹. Filmlerin denetleneceğine ilişkin düzenleme olsa da etkili uygulanmadığı anlaşılmaktadır⁸⁰.

1924 yılında, polis müdürünün ahlâka aykırı filmleri yasaklayacağı beyânı gazetelere yansırken, yapılan yorumlarda çocuklar ve gençler üzerinde sinemanın etkisine değinilmiş, aşk ve cinâyet filmlerinin gençliği ifsat ettiği belirtilmiştir. Küçük yaştaki çocukların sinemaya gitmeleri Batı ülkelerinde engellenirken, bu konuda ülkede bir engel bulunmadığı vurgulanmış, çözüm olarak sinemacıların para getirmediği için iltifat etmedikleri sınıî ve zirâî filmlerin oynatılması gösterilmiştir⁸¹.

İstanbul Vâliliğine 14 Mart 1925 tarihinde gönderilen bir tezkerede, Almanya Elçiliği'nden gelen bir yazıda I. Dünya Savaşı sırasında Almanya'ya hasım olan devletlerce hazırlanan ve Alman komutanları aleyhindeki kin ve intikâmı devam ettirme ve Alman askerine hakâret mâhiyetinde Taksim Alkazar sinemasında gösterilmekte olan "Şarlo Asker" (Charlot Soldat) adlı komedi filmin Alman hissiyatını rencide ederek iki ülke arasındaki dostane ilişkileri zedelediği ve Alman kamuoyunu incittiği belirtilerek, dost bir ülkenin haysiyet ve itibarını ihlal eden bu mahiyetteki filmlerin yasaklanması istenmiştir. İstanbul Vâliliği Hariciye Vekaleti'ne gönderdiği cevabî yazıda; filmde Alman kamuoyunu rencide etmesi muhtemel kısımların tamamen kesilerek filmin gösterilmesine izin verildiğini bildirmiştir⁸².

79 Özkan Tikveş, *Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Sinema Filmlerinin Sansürü*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1968, s. 10-11.

80 "O yıllarda film getirmek çok kolaydı. Sansür ve Gümrük yok gibi bir şeydi. Filmleri Avrupa'dan bavuluna koyan alıp gelirdi... Sansür işi için zaten bir memur koymuşlardı. O da gelir filmlerin fotoğraflarına bakar ve mahzurlu değildir diye bir imza atarak giderdi. Sadece film gösterme izni için üçüncü şubede bir heyet bulunuyordu. Bu heyetin filmleri görmesi gerekiyordu. Bunun için sinemacılar gün alırlar ve heyeti beklerlerdi. Ancak heyet çoğu defa toplanıp da filmi görmeye gelmez, bu işi bir sivil memura havale ederdi. Sivil memur ise filmleri görmeden fotoğraflarına bakarak vesikayı imzalardı" (Filmer, s. 138).

81 İkdâm, "Sinemalar", 16 Cemaziyelahir 1342/23 Ocak 1924; *Sebilürreşâd*, "Gençler Sinemaları, Danslarla Zehirleniyor", 19 Şevval 1342/22 Mayıs 1924.

82 BOA, *HR.İM.*, 135/56, 16 Mart 1341/16 Mart 1925.

Demirbaş Şarl ile ilgili film çekmek üzere İstanbul'da bulunan İsveçli film şirketinin ülkeyi dışarıda kötü gösterici bir takım sahneler çektiği Polis Müdürlüğü ve Şehremaneti tarafından farkedilmiş ve çekilecek filmlerin kontrol edilmesine karar verilmiştir⁸³.

Dâhiliye Vekâleti, Başvekâlet'e gönderdiği yazıda, İstanbul Vilâyeti'nin bildirmesiyle Beyoğlu'nda Melek Sineması'nda gösterilen "Yakub'un Kuyusu" adlı filmin, "hissiyât-ı milliyeyi" rencide ettiği, "âdâb-ı umûmiye" aykırı olduğu ve "Yahudi propagandası" mâhiyetinde olduğundan hareketle yasaklandığını söyleyerek, bu tür filmlerin kontrol sonrası yayınlanması gerektiğini Vilâyet'e tamim (genelge) şeklinde bildirdiğini belirtmiştir⁸⁴. Cumhuriyetin Batı istikâmetindeki çağdaşlık siyâseti ve hedefi ve zamanla toplumu dönüştürecek bir dizi inkılabın hayata geçirilmesi, dinin ve geleneksel değerlerin sosyal ve siyasal hayattaki etkisinin azaltılması sürecine paralel giderek, bu değerlere karşı olumsuz bir tavır izlenmesine ve sinema örneğinde zamanla bu değerleri koruyucu denetim kriterinin göz ardı edilmesine yol açacaktır.

1924 yılında Amerikan Elçiliği, Amerikan filmlerinin yapımcılarına telif ücreti ödemeksizin Türkiye'de gösterildiği, bunun film şirketlerini zarara uğrattığını belirterek korsanlık mahiyetindeki bu tür faaliyetlere izin verilmemesini istemiştir⁸⁵. Böylelikle Osmanlı Döneminde olduğu gibi⁸⁶ Cumhuriyet Dönemi'nde de 1 Ocak 1952 yılında yürürlüğe girecek olan 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun⁸⁷ yürürlüğüne kadar geçerliliğini koruyacak olan 1910 tarihli Hakk-ı Telif Kanunu'nun⁸⁸ tefsiri/yorumu kapsamında sinemada telif hakları konusu tekrar gündeme gelmiştir. TBMM'nin, 1910 Telif Hakkı'nın 2'nci maddesinde açıkça belirtilmeyen sinema filmlerinin 2'nci maddede yer verilen "mahsûlât-ı fikriyeden" sayılıp sayılmayacağını yorumlaması istenmiştir. Ancak telif haklarına ilişkin Mecliste bulunan tasarrufların geri çekilmesi sonrası bu tefsir yapılmamış ve 2'nci maddenin kapsamı muğlaklığını sürdürmüştür⁸⁹.

83 *Cumhuriyet*, "İsveçli Sinemacıların Münâsebetizliği", 30 Mayıs 1341/1925.

84 *BCA*, 30.10.0.0/86.567.1., 1 Şubat 1926.

85 *BOA, HR.İM.*, 244/8, 20 Eylül 1924.

86 Avusturyalı Magic Film ve Sinema Şirketi'nin başvurusu üzerine 1910 Telif Kanunu'nun 2'nci ve 29'uncu maddeleri kapsamına sinemanın girip girmediği Şûrâ-yı Devlet tarafından değerlendirilmiştir. Şûrâ-yı Devlet Umûmî Heyeti, Telif Kanunu'nun 2'nci maddesinde açıkça sayılmamakla birlikte madde kapsamına sinema filmlerinin girip girmediği meselesinin mahkemelerin içtihad ve çözümüne ait bir konu olduğunu belirtmiştir (*BOA, ŞD.*, 231/23, 15 Zilkade 1334/13 Eylül 1916; *BOA, BEO.*, 4441/333065., 1 Safer 1335/27 Kasım 1916).

87 Kanun için bkz. *R.G.* 13.12.1951, Sy.7981.

88 Kanun için bkz. *Düstûr* 2. Tertip, C. 2, Dersâadet 1330, s. 273-279.

89 *BCA*, 30.10.0.0/146.3.11, 31 Mart 1927.

IV. TBMM ve Cumhuriyet'in Başlangıç Dönemlerinde (1920-1932) Sinemaya İlişkin Hukukî Düzenleme Teşebbüsleri

Öncelik itibarıyla sinemaya yönelik ilk düzenleme fikri Kazım Karabekir Paşa'ya ait resmi belgelere yansıyan bir tekliftir. Paşa 30 Nisan 1923'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunduğu ve kanun mahiyetinde olmayan sinemalar hakkındaki Teklif'in bir bölümünde ahlâk bozucu müstehcen filmlerin kontrol altına alınması için gereken tedbirlerin bir an önce alınmasını önermekteydi. Teklif'in Encümen'de görüşülmesi sonrasında : "...[U]mûmî sinemalarda talebeye ve halka gösterilecek filmlerin kable't-teşhîr [gösterim öncesi] zâbita-yı ahlâkiye veyahut maârif memurları tarafından muâyene edilerek münâfi-i ahlâk [ahlaka aykırı] olanlarının men edilmesi mümkün ve lâzımdır" değerlendirilmesinde bulunulmakta, ancak somut ve uygulanabilir bir karar ortaya çıkmamaktaydı⁹⁰.

15 Kasım 1923'de gazetelere yansıyan Anadolu Ajansı kaynaklı bir haberde tiyatro ve sinemaların "usûl-i zâbitasına" dâir Dâhiliye Vekâletince bir kanun lâyihası hazırlandığından bahsedilmekteydi. Arşivde metnine rastlayamadığımız ve dönem gazete ve dergilerinin vermiş bilgi kadarıyla muhtevâsından haberdâr olduğumuz Lâyiha;

- ahlâka aykırı film ve tiyatrolardaki lûbiyât (oyunlar)'ın yasaklandığını,

-15 yaşından küçükler için mahsus eğitici ve teknik nitelikte filmler göstermek üzere açılacak sinemaların vergi indiriminden yararlandırılacağını,

-sinema ve tiyatroların sorumlu müdürler bulundurmalarını öngörmekteydi⁹¹. Haberde yer verilen bilgilerden hareketle kısa bir düzenleme izlenimi veren Lâyiha, tiyatro ve sinemayı bir metinde düzenlemesi ve içerdiği hükümler itibarıyla nispeten Osmanlı Devleti'nde hazırlanan ve yürürlüğe konamayan Lâyiha/ları hatırlatmaktadır⁹².

90 *BCA*, 30.10.0.0./146.43.5.

91 *İleri*, "Tiyatrolar ve Sinemalar Hakkında Bir Kanun", Y. 6, Sy. 2061, Rebiülahir 1342/15 Kasım 1923; *Vatan*, "Sinema ve Tiyatrolar Hakkında Bir Lâyiha", Y. 1, Sy. 314, 6 Rebiülahir 1342/15 Kasım 1923; *Sebilürreşâd*, "Ahlâki Muhâfaza İçin Hükümet Kânun Lâyihası Hazırlıyor", C. 23, Sy. 576, 13 Teşrinisânî 1339/22 Kasım 1923. s. 62.

92 Osmanlı Arşivi'nde sinemaya ilişkin belgeler arasında yer alan DH.EUM. 6Şb., 53/76 fon ve kod numaralı ve 29 Cemaziyevvel 1339//8 Şubat 1921 yaklaşık tarihli Lâyiha, üzerinde değişiklik yapılmış müsvedde bir metin mahiyetindedir. Madde sayısı ve muhtevâsı itibarıyla 1916 tarihli sinema, tiyatro ve sair lûbiyât mahallerini düzenleyen Lâyiha'ya çok benzemektedir. Aynı şekilde Osmanlı Arşivi'nde yer alan DH.EUM.SSM 52/54 ile A.DVN.MKL., 71/12 fon ve kod numaralı 29 Z 1341/12 Ağustos 1923 yaklaşık tarihli her iki Lâyiha'nın da madde sayısı ve muhtevâları bakımından 7 Teşrinisânî 1331/20 Kasım 1915'de vilâyetlere gönderilen metinlerle aynı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla gazetelere yansıyan Lâyiha'nın genel muhtevâsı 1915 ve 1916 tarihli Osmanlı lâyihalarından etkilenmiş gözükmekte de habere de yansıyan şekliyle yer verdiği bazı konuların 1915 ve 1916 Lâyihalarıyla bir ilgisi bulunmamaktadır. Yaklaşık tarih verilen Lâyihaları 1921 ve 1923 yıllarıyla irtibatlandırmak zayıf bir ihtimâl gözükmektedir. 1915 ve 1916 sinema, tiyatro ve sair lûbiyat lâyihaları için bkz. Ceylan, *Genel Hukukî Düzenleme*, s. 9-12.

Dâhiliye Vekâletince hazırlanan kanun lâyihası olumlu karşılanmakla birlikte uygulama sorununa işâret edilmiş; ahlâk ve âdâb-ı umûmiyeyi korumak için Ceza Kanununda özel bir madde olduğu, ancak bu maddenin uygulanmasının ihmâl edildiği belirtilmiştir. II. TBMM seçimleri esnasında Dâhiliye Vekâletinin yayınladığı Tebligat'a⁹³ rağmen Ceza Kanununun ilgili maddesinin uygulanmadığı, özellikle İstanbul'da "şeâri-i İslamiyeye" (İslam'ın sembollerini), ahlâk ve 'âdâb-ı umûmiyeye" aykırı filmlerin arttığına dikkat çekilmiştir. Bu tür ihlâllere karşılık, Adliye ve Şer'iyye Vekâletlerinin bir teşebbüste bulunmadığı, savcılıkların dava açmadığı dile getirilmiş, Dâhiliye Vekâletinin seçim esnasında yayınladığı Tebligat'la yetindiğinden yakınılmıştır. Bu tür filmleri önlemenin hükümetin görevi olduğu hatırlatılırken, Lâyihanın daha kapsamlı ve esash olması gerektiği de ifade edilmiştir⁹⁴.

Hars (Kütür) Müdürlüğüne yazılan bir yazıda genel ahlaki ilgilendiren sinema filmlerinin Avrupa'da nasıl kontrol edildiği ve bu filmlere karşı ne gibi tedbirler alındığının araştırılması istenerek üç dört günde hazırlanacak raporun Encümen'de müzakere edileceği belirtilmektedir⁹⁵.

Sinema filmleri üzerinde merkezî bir denetim fikrinin geliştiği de anlaşılmaktadır. Muallimler Birliği Mecmuasında Haziran 1926'da yer alan bir makâlede, sinemalar arasında şiddetli rekâbet yaşandığı, daha fazla seyirci çekebilmek amacıyla "şehvet hislerini" tahrik eden açık filmler veya halk üzerinde olumsuz etkiler yapan "cinâî (suç)" olayları konu edinen filmler gösterildiği belirtilmektedir. Bu sebeple de Maârif Vekâletinin yakın bir zamanda bir "sinema santrali" tesis edeceği, burada Avrupa'dan gelen filmlerin ciddi bir denetime tâbi tutulacağı ve böylelikle millî sinema sanayinin korunacağı dile getirilmektedir⁹⁶. Benzer konuyla ilgili gazeteye yansıyan bir başka haberde de Maârif Vekâleti sinema filmlerini inhisâr/tekel altına almayı düşünmektedir. Bu inhisârı ya bizzât idâre edecek ya da bir şirket veya kuruma verecektir. Bu şekilde, ülkeye giren filmler genel ahlâk itibarıyla sürekli bir kontrole tâbi tutulacak, özellikle çocukların terbiyeleri üzerinde zararlı etkiler yapan film ithalinin önüne geçilmiş olacaktır. Bakanlık, inhisâr sebebiyle önemli bir gelir elde etmeyi ummaktadır⁹⁷. Basına yansıyan bu haberlere rağmen bu dönemde filmler üzerinde merkezî bir denetim oluşturulamayacak, 1932 yılındaki Sinema Talimatnâmesi'nin yayınlanmasını beklemek gerekecektir.

93 3 Haziran 1923 tarihli Dâhiliye Vekâleti Tebligat'ı kastediliyor olmalıdır.

94 *Sebilürreşâd*, "Ahlâkî Muhâfaza", 62-63.

95 *BCA*, 180.9.0.0./ 14.79.1., 18 Ocak 1926.

96 Ali Haydar, s. 516.

97 "Sinema İnhisârı", *Milliyet Gazetesi*, Sene 2, Sy. 433, 27 Nisan 1927.

özelliği onaylanmayan filmlerin oynatıldığı sinemalara çocukların gitmesinin yasaklanması istenmekteydi. Başvekâletce, bu tür filmlerin kontrolünde Maarif Vekâletinin yer alması uygun bulunmuştu¹⁰². Görüldüğü kadarıyla bu kontrol teşebbüsü eğitici filmlerin tespitine yönelik olup genel sinema filmlerini kapsamamaktadır. Maârif Vekâleti görüşünden hareketle de dönemde sinemanın sistematik bir denetime tâbi olmadığı izlenimini edinmek mümkündür.

V. TBMM Hükümeti ve Cumhuriyetin Başlangıç Dönemlerinde (1920-1932) Sinemaya İlişkin Düzenlemeler

A. 1858 Tarihli Ceza Kanunu ve 1912 Kararnâmesi

1858 Osmanlı Ceza Kanunu'nun bazı maddelerinde 1911 yılında yapılan değişiklik sonrası yeni 55'nci madde: "*Enbiyâ-yı izâm hazerâtına karşı alenen fezâhat-ı lisâniyeye ictisârı sâbit olanlar [edep dışı dil kullananlar] 1 seneden 3 seneye kadar hapsolunur*" şeklinde düzenlenmiştir¹⁰³. Yine bu değişiklik kapsamında 99'uncu maddeye eklenen 3'üncü zeyl fıkrası: "*Âdab ve ahlâk-ı umûmiyeyi muhâfaza ve emn ve inzibâtı takrîr [kararlaştırmak] ... etmek üzere devletçe ittihâz olunup [gerekli görülüp] ba-irâde-i seniyye neşr ve ilân kılınan mukarrerâta [kararlara] riâyet etmeyenler 1 liradan 15 liraya kadar cezâ-yı nakdî ahz [para cezasına] veya 24 saatten 1 aya kadar haps ile mücâzât olunur*" hükmüne yer vermektedir¹⁰⁴. Ceza Kanununun 99'uncu maddesinin 3'üncü zeyl [ek] fıkrası gereğince riayet edilmesi gereken kurallara ilişkin 1912'de bir Kararnâme¹⁰⁵ yayınlanmıştır.

vilâyetlerin maârif kalemi başkâtip ve kâtiplerini ve vekâletçe tayin ve vekâlet emrine alınmaları kendilerine bırakılacak diğer maârif müntesiplerini kanun ve talimatnâmeler dâiresinde tayin ve vekâlet emrine alır, ihtâr, tektir [knama] ve katı maaş gibi cezalar da verir. Maârif emînleri vilâyet bütçelerindeki maârif tahsisâtı hakkında meclisi umumilere arz edilmek üzere vilâyetlere teklifatta bulunurlar. Maârif emînleri, muntakası dâhilindeki orta tedrisat mekteplerini de murâkabe ederler". Kanun için bkz. *Resmi Ceride*, 3 Nisan 1926, Sy. 338. 29 Ağustos 1926'da "Maârif Eminliğinin vezâifi Hakkında" bir talimatnâme kabul edilmiştir (*BCA*, 30.18.1.1/20.55.17, 29. Ağustos 1926). Zamanla değişikliklere uğrayan Maârif Eminliği 5 yıl sonra çıkarılan bir kanunla ilga edilmiştir (*R. G.*, 2 Temmuz 1931, Sy. 1838).

¹⁰² *BCA*, 30.10.0.0./146.43.16., 29 Temmuz 1930.

¹⁰³ *Düstûr*, 2. Tertip, C. 3., Dersaâdet: Matbaa-i Osmaniye, 1330, s. 442.

¹⁰⁴ *Düstûr*, 2. Tertip, C. 3., s. 444.

¹⁰⁵ "*Tedâbir-i inzibâtiye-i memleketin [ülkenin güvenlik tedbirlerinin] takviyesi ve âdâb ve ahlâk-ı umumiye ve zavâbit-ı sıhhiyenin halelden vikâyesi [sağlık düzeninin zarara uğramaması] ile emn ve huzur-ı âmmenin bir kat daha idâmesi zmnunda [amacıyla] Kanûn-ı Cezanın 99'uncu maddesinin 3'üncü zeyli mucibince mevcut olan imkân ve cevaza müsteniden halkın riâyet etmesi lâzım gelen bazı kavâidi hâvi [içeren] lâyhâ-i ahkâmın mevki-i icraya vaz'ına Meclis-i Vükelâ kararıyla me'zuniyet verilmiştir*" (*Düstûr* 2. Tertip, C.4, Dersaâdet: Matbaa-i Âmire, 1331, s. 311).

Kararnâme'nin 4'üncü maddesine göre: “*Memâlik-i Osmaniye’de tanınmış edyân [dinler] ve mezâhib [mezhepler] ve anasırdan [zümreler] birini tezyîf ve tahkîr eden ve âdâp ve ahlâk-ı umûmiyeye muhâlîf ve âsâyîş-i memlekete muzır [zararlı] bulunan piyeslerin mevki-i temâşâyâ [gösterime] vazı [konması] memnu [yasak]*” görülmüştür¹⁰⁶. Kararnâmenin 6'ncı maddesi de “*Memâlik-i Osmaniyyede maruf edyân âdâb ve icâbına muhâlîf halkın galeyânını muharrik [tahrik eden] ahvâle alenen cüret memnûdur*” hükmüne¹⁰⁷ yer vermektedir.

Ceza Kanunu ve çıkarılan Kararnâme’de sinemaya yer verilmemişse de bu yıllarda hazırlanan sinemaya ilişkin lâyihalarda cezâî sorumluluk açısından Ceza Kanununun 99/3'üncü maddesine atıfta bulunulmuştur¹⁰⁸. 1858 Ceza Kanunu ve zeyilleri 1 Temmuz 1926’da yürürlüğe girecek 765 sayılı yeni Ceza Kanununa kadar uygulanmıştır.

B. 1907 ve 1913 Tarihli Polis Nizamnâmeleri

1907 Polis Nizamnâmesi'nin polisin görevlerini belirleyen 122'nci maddesine göre: “*Tiyatro ve çalgılı kahveler gibi lu’biyyât mahallerinde memûrin-i âidesince piyesi tetkik ve tasdik olunmuş lu’biyyâtta maada olanların [dışında kalanların] oynattırılmamasına ve münâsebetsiz kanto ve şarkıların söyletirmemesine ve mugâyir-i âdâp ahvâl vukua gelmemesine dikkat ve nezâret olunacak ve kopyası musaddak olmayan [onaylanmayan] lu’biyyâtın icrâsı ve münâsebetsiz kanto ve şarkıların söylenmesi ve âdâp ve ahlâk-ı umûmiyeye mugâyir olan evzâ’ [durumlar] ve hareket men edilecektir*”¹⁰⁹. 1913 yılında yeni bir Polis Nizamnâmesi yürürlüğe konmuştur. Bu Nizamnâme muhtemelen, kitap, bâb ve fasıllardan oluşan şekliyle polisin hem teşkilâtını hem de yetki ve görevlerini düzenleyen bir mecelle şeklinde düşünülmüştür¹¹⁰. Ancak I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine Nizamnâme'nin polis teşkilâtına ilişkin birinci kitabı ile ikinci kitabın polis mesleği hakkındaki kurallara ve görevlere yönelik birinci bâbı yürürlüğe konulabilmiş, polisin genel yetki ve görevlerini belirleyen kısımları yayımlanamamıştır. Nizamnâme'nin yayımlanamayan bu kısımları bakımından 1907 Polis Nizamnâmesi'nin genel yetki ve görevlere ilişkin hükümleri yürürlükte kalmıştır¹¹¹. 1907 ve 1913 tarihli Polis

106 *Düstûr* 2. Tertip, C. 4, Dersâadet: Matbaa-i Âmire, 1331, s. 312.

107 *Düstûr* 2. Tertip, C. 4, s. 312.

108 Ceylan, “Genel Hukukî Düzenleme”, s. 22-23.

109 *Mütemmim*, Dersâadet, 1335, s. 644.

110 Nizamnâmenin 8 Cemaziyelâhir 1331 tarihli birinci kitabı için bkz. *Düstûr*, 2. Tertip, C. 5, Dersâadet, 1332, s. 385-403. Nizamnâmenin 17 Zilhicce 1331 tarihli ikinci kitabı için bkz. *Düstûr*, 2. Tertip, C. 6, Dersâadet, 1334, s. 36-47.

111 Halim Alyot, *Türkiye’de Zabıta (Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum)*, Türk Polis Tarihi Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2008, s. 771.

Nizamnâmeleri, 1932 tarih ve 2049 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu, 1934 tarih ve 2559 Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ve 1937 tarih ve 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu yürürlüğü girinceye kadar varlığını korumuş, bu kanunlar ile çelişmeyen hükümleri yürürlükte kalmıştır¹¹². Sinema filmleri açısından bakılacak olursa, 1907 Polis Nizamnâmesi'nin¹²²nci maddesi, 1934 tarihli Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun¹¹³ 6'ncı maddesinde yer alan: "*Hariçten gelen filimlerin gösterilmesi ve dahilde yapılacak filimlerin çekilmesi polisine bağlıdır. Polis filimlerin ve sanaryoların tetkik ve muayene işini alâkalı makamlarla birlikte ve nizamnamesine göre yapar*" hükmüyle kanunî düzenleme yapıncaya kadar TBMM Hükümeti ve Cumhuriyet'in başlangıç dönemlerinde uygulanmış gözükmektedir.

Öte yandan, Nizamnâme'nin 122'nci maddesinde doğrudan sinemaya atfı yapılmamakla birlikte gerek gösterim öncesi gerekse gösterim sonrası Osmanlı Dönemi ve sonrasında uygulamada görülen sinema filmlerinin polisçe denetiminin¹¹⁴ kaynağı, sinemanın maddede yer verilen "lu'biyyât" kapsamında değerlendirilmesinden olsa gerektir. 1907 tarihli Polis Nizamnâmesine Müzeyyel Mevâd Hakkında Kanun-ı Muvakkat'ın 12'nci maddesi 1912 tarihli Kararnâmenin yürürlüğünü belirtmektedir¹¹⁵. Kararnâmeden maksat da Ceza Kanununun 99'uncu maddesinin 3'üncü zeyli mucibince riayet edilmesi lazım gelen bazı kavâid [kurallar] hakkındaki Kararnâmedir.

C. 1923 Sinema Tebligatı

1923 yılında Trabzon Müftülüğü ile Erzurum tüccar ve eşrafi sinemada teşhir edilen Yusuf Peygamber kıssasının müslümanlar arasında büyük bir teessür meydana getirdiğini Şer'îye ve Evkâf Vekâleti'ne şikayet etmişlerdir. Evkâf Vekili halkı galeyâna getirecek bu gibi durumların tekrarının önlenmesi için gereğinin yapılmasını İcrâ Vekilleri Heyeti'ne bir tezkereyle bildirmiştir¹¹⁶.

112 Alyot, s. 533-534; 614-615.

113 R.G. 14 Temmuz 1934, Sy. 2751.

114 Ayhan Ceylan, "Osmanlı Dönemi Türk Sinemasında Hukukî Düzen", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 9, Y. 2010 (Bahar), İstanbul 2014, s. 14-18.

115 *Düstûr*, 2. Tertip, C. 5, Matbaa-i Âmire, Dersâdet, 1332, s. 77.

116 "*Ramazân-ı Şerîfin 25'inci gecesi Yûsuf Aleyhisselâm Kıssası sinemada resimlerle teşhîr edildiğinden dolayı beyne'l-islâm teessürât-ı şedide [müslümanlar arasında büyük üzüntü] husûle [meydana] geldiği Trabzon Müftülüğü ile Erzurûm tüccâr ve muteberânı [saygın kimseler] taraflarından bildirilmektedir. Her türlü kemâlâtın mezâhiri olan [ilerlemenin ortaya çıktığı] şu asr-ı hâzırda milletin seviyesini yükseltecek sâneyi ve fûnûnun terakkiyâtına dâir nümûnelerin sahnede teşhîr ve temsîli bu nokta-i nazardan dahâ fâideli iken ismet ve nezâhetleri nusûs-ı kâta ile müsebbet [kesin naslarla masumiyet ve arılıkları belirlenen] ve emn-i saadetleri gubâr-ı zelleden [en küçük hatadan] bile pâk ve mukaddes olan enbiyâ-yı izâm hazerâtına tazîm ve hürmetle memur bulunduğumuz halde hissîyât-ı İslâmiyeyi rencide edecek muhîl-i tazîm ve yâlân yânlîş tasvîrlerle halkı eğlendirmek galeyân-ı ahâliyi müstel-*

Bunun üzerine İcrâ Vekilleri Heyeti Riyâseti tarafından Dâhiliye Vekâletine gönderilen bir yazıda; “hissiyât ve ananât-ı İslamiyeyi [İslâmî gelenekleri] rencide edecek muhill-i tazim [saygısızca] filmlerin” gösterilmemesi için ilgili birimlere gerekli tebligatın gönderilmesi istenmekteydi¹¹⁷. Dâhiliye Vekâleti İcrâ Vekilleri Heyetine gönderdiği cevabî yazıda, sinema filmlerinin gösterim öncesi hükümetin denetimine tâbi tutulmasına ilişkin tebligatın vilâyet ve livâlara gönderildiğini belirtmektedir¹¹⁸. Dâhiliye Vekâleti tarafından gönderilen tebligâtın metni şu şekildedir¹¹⁹:

“Enbiyâ-yı izâm hazerâtına âid menâkıb [menkıbeler] ve ahvâl-i târihiyenin bazı mahallerde sinemalarla teşhîr ve irâe edilmekte ve bunun beyne’l-İslâm tessürât ve galeyânı mûcib olmakta bulunduğu işârât-ı vâkadadan anlaşılmalıdır. Hissiyât ve ananât-ı İslamiyeyi rencide edecek filmlerin gösterilmesi katiyyen kâbil-i tecviz olmadığından bademâ [bundan sonra] gerek hâriçten ithâl ve gerek dâhilde îmâl edilecek sinema filmlerinin enzâr-ı umûmiyeye vazından evvel [gösterime sunulmadan önce] hükümetin nazar-ı murâkibesinden [denetiminden] geçirilmesinin temini lüzûmu İcrâ Vekilleri Heyeti Riyâseti Celîlesinden izbâr [bildirilmiş] ve tebliğ buyurulmuştur.

Cezâ Kânûnununun 99’uncu maddesinin 3’üncü zeyli mûcibince riâyet edilmesi lâzım gelen kavâid hakkındaki 28 Şubat 327 târîhli Karârnamenin 4’üncü maddesinde “Memâlik-i Osmâniyede tanınmış olan edyân ve mezâhibden birini tezyîf ve tahkîr eden ve âdâb ve ahlâk-ı umûmiyeye muhâlif ve âsâyiş-i memlekete muzır bulunan piyeslerin mevki-i temâşâyâ vazı ve [6’ncı]^{120}*

zim [halkı kıskırtacak] ve cidden mûcib-i işmizâz olacağından [tikinti getirecek] bu gibi nâ-sezâ [uygun olmayan] ahvâl-in tekerrürüne meydan verilmemek üzere icâb edenlere evâmîr-i mukteziye [gerekli emirlerin] icrâ buyurulması meâl-ihtirâm [saygıyla] ricâ olunur efendim”. Umûr-ı Şerîyye ve Evkâf Vekîli. 23 Mayıs 1339. BCA, 30.10.0.0./146.43.4.,29.5.1339/29 Mayıs 1923.

117 “Ramazân-ı Şerîfin 25’inci gecesini Yûsuf Aleyhisselâm kıssasının sinemada teşhirinden dolayı beyne’l-İslâm teessürât-ı şedide husûle geldiği Trabzon Müftülüğü ile Erzurum tüccâr ve muteberânından vuku bulan eşâr [açıklamalar] ve müracaatlarına atfen Şerîyye Vekâletinin... numaralı tezkeresinde bildirilmektedir. Hissiyât ve ananât-ı İslâmiyeyi rencide edecek muhill-i tazim bu misüllü filmlerin gösterilmesine müsâade edilmemesi hakkında lâzım gelenlere tebligât ifâsını ricâ ederim”. İcra Vekilleri Heyeti Reisi. 28.5.1339. (BCA, 3.6.1339, 30.10.0.0./146.43.4.)

118 “Bademâ gerek hâriçten ithâl gerek dâhilde îmâl edilecek sinema filmlerinin enzâr-ı umûmiyeye vazından evvel hükümetin nazar-ı muâyene ve murâkibesine arz edilmesi hakkında vilâyet ve livâlara icrâ kılınan tebligât-ı umûmiye sûreti leffen takdim kıldını efendim.” Dâhiliye Vekîli. 11 Hazirân 1339. (BCA,3.6.1339, 30.10.0.0./146.43.4.)

119 BCA, 30.10.0.0./146.43.4.

* Dâhiliye Vekâleti’nin vilâyet ve livâlara gönderdiği Tebligatta, Kararnâme’nin 6’ncı maddesi sehven 5 olarak yazılmıştır.

maddesinde edyân-ı mevcûde âdâb ve icâbına muhâlif ve halkın galeyânını muharrik ahvâle alenen cüretin memnu” olduğu musarrah bulunmuş olmasına ve filmler vaz-ı sahne edilen temsilâtta madûd olmak [sayılmak] itibarıyla piyesler hakkındaki usûl-i muâyeneye tâbi tutulması lâzım geleceğine göre bademâ sinema filmlerinin kable’l-irâe muâyene edilmesi ve hilâf-ı karâr ve tebligât harekât vukûunda takibât-ı kânûniye icrâ olunarak esbâb-ı men [yasaklama sebepleri] hakkında da Vekâlete malûmât itâsı [verilmesi] tamîmen tebliğ olunur efendim. Dâhiliye Vekîli. 18 Şevvâl 1341/3 Hazirân 1923.”

Tebliğat’ta İslamî duygu ve gelenekleri rencide edecek filmlerin gösterilmesinin tasvip edilemeyeceği, bundan sonra dışardan ithâl edilecek ve içeride hazırlanacak sinema filmlerinin halka teşhirinden önce hükümetin denetiminden geçirilmesinin sağlanması İcrâ Vekilleri Heyeti Başkanlığı tarafından Dâhiliye Vekâleti’ne yazı ile bildirilmiştir. Yayımlanan Tebligat’ta esasen Ceza Kanunu gereğince 1912’de yayımlanan Kararnâme’deki hükme dayanılmaktadır. Dâhiliye Vekâletince aynı belgede, filmlerin, sahneye konan piyes olarak addedilerek, piyesler hakkındaki usûle tâbi tutularak gösterim öncesi denetlenmesi gerekliliği belirtilmiştir¹²¹. Sinemada gösterilecek filmlerin de piyeslerde olduğu gibi sansür edilmesi gerektiğine dönem kaynaklarında da yer verilmiştir¹²².

D. 1926 Mugâyir-i Edeb ve Hayâ Neşriyâtın Men-i Tedâvülü Hakkında Beynelmîlel Mukâvelenâme

Cenevre’de toplanan milletlerarası konferans tarafından 12 Eylül 1923’de tanzim olunan Mugâyir-i Edeb ve Hayâ Neşriyâtın Men-i Tedâvül ve Ticâreti Hakkındaki Sözleşme 1 Haziran 1926 tarihli bir kanunla kabul edilerek onaylanmıştır. Sözleşme, matbûa, fotoğraf, resim, sinema filmleri vb. aracılığıyla edep ve hayâya aykırı neşriyâtın yayın, dağıtım ve ticaretini yapan ya da toplum önünde teşhir etmek üzere üreten, yanında bulunduran, ya da bu amaçlarla ithâl, nakil veya ihrâç eden kimseleri ortaya çıkarmak, takip etmek ve cezalandırmak üzere her türlü tedbirin alınmasını taraf devletlerden istemektedir. Sözleşmenin 4’üncü maddesi taraf devletlerin mevcut kanunlarını sözleşmeye uyumlu hâle getirmeyi ya da bu yönde kanun çıkarmayı taahhüt ettiklerini belirtmekteydi. Sözleşmenin 5’inci maddesine göre ise taraf devletler bu tür araçların hazine, müsâderesine ve imhâsına da hukukî düzenlemelerinde yer vereceklerdi¹²³.

¹²⁰BCA, 3.6.1339, 30.10.0.0./146.43.4.

¹²¹ Selahaddin Neşet, s. 126.

¹²² *Resmî Ceride*, 30 Haziran 1926, Sy. 408; Alyot s. 1043.

E. 1926 Türk Ceza Kanunu

Osmanlı Ceza Kanununu yerine yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu¹²⁴ 1926 Mugâyir-i Edeb ve Hayâ Neşriyâtın Men-i Tedâvülü Hakkında Beynelmilel Mukâvelenâme’de yer verilen sinemaya ilişkin hükümleri cezâî yaptırıma bağlamıştır. Kanunun 426’ncı maddesine göre: “*Müstehcen ve hayâsızca yazılmış her nevi kitap, gazete, risâle, mecmûa, varaka, makâle ve îlanları veya bu kabîl resimleri, tasvîrleri, fotoğrafları, sinema şeritlerini yahut diğer eşyâyı teşhîr veya bu kabîl âsâr ve mevzûâtı, tiyatro veya sinemalarda vesâir umûmî mahallerde temsîl veya gerek bunları gerek bu kabîl gramafon pilaklarını bilerek tevzî [dağıtan] veya fîrûht edenler [satanlar] ve ettirenler [sattırnanlar] yahut ticaret veya tevzî [dağıtma] yahut teşhîr kastıyla tersim [çizen], tasvîr, hak [oyan], îmâl [üreten] ve tab’ [basan] veya teksir [çoğaltan] ve gramafon pilaklarını îmâl eden veya ettirenler yahut ithâl ve ihrâc ve Türkiye dâhilinde bir mahalden diğer mahalle nakil eden ve ettirenler ve bunlar üzerinde her ne sûretle olursa olsun muâmelede bulunanlar veya bunların ticaretini kolaylaştırmak kastıyla bu fiileri icrâ edenler veya bu kabîl evrâk ve eşyanın gerek bilvasıta [dolaylı] gerek bilâ-vâsıta [doğrudan] ne sûretle tedârik edilebileceğini herhangi şekilde olursa olsun ilân eden veya bildirenler ve umûmî mahallerde bu kabîl hitâbeleri irâd edenler [söyleyenler] bir aydan iki seneye kadar hapis olunur ve on beş liradan beş yüz liraya kadar ağır cezayı nakdi ile cezalandırılır”. Kanunun 427/2’nci maddesi de: “... Mezkur evrak ve eşya müsadere ve imhâ olunur” hükmüne yer vermektedir.*

Kanunun uygulaması kapsamında Beyoğlu Asrî Sineması’nda gösterilen “Uryan Kadınlar” filminin “âdab-ı umûmiyeye” aykırı olduğu gerekçesiyle savcılıkça soruşturma açılmıştır. Polis ekipleri afişleri toplamış ve filme el koymuştur. Filmi İstanbul’a getiren, sinema yöneticisi ve sinema temsilcisi hakkında soruşturma açıldığı ve Polis Müdüriyeti tarafından sinemanın kapatılacağı belirtilmiştir. Savcının habere yansıyan beyânında, soruşturma açılan filmin usûlen müsadere edildiği, soruşturma sonrası evrâkın mahkemeye sevkedileceği ve filmin âdab-ı umûmiyeye” aykırı olup olmadığını mahkemenin takdir edeceği söylenmiştir¹²⁵.

Ceza Kanununda yer verilen bazı suçların sinema yoluyla işlenmesi durumunda da harekete geçildiği ve denetim yapıldığı görülmektedir. Kasım 1927’de İtalya Elçiliği, Magic Sinemasında gösterilen “Şeyhin Esiri” adlı filmde “İtalyan bayrağının hakâretâmîz bir şekilde indirilip yerine başka bir sancak çekilmesini” iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerini zedeleyerek kamuoyunda olumsuz etkiler bırakacağından hareketle şikâyet etmiş, Hâriciye Vekâletinin

123 *Resmî Cerîde*, 13 Mart 1926, Sy. 320.

124 *Cumhuriyet*, “Uryan Kadınlar Filmi”, 9 Recep 1345/13 Ocak 1927.

yazısı üzerine Polis Müdürlüğü “bayrağın indirilme sahnesi” kısmının kesileceğini belirtmiştir¹²⁶. Elçilikçe şikâyet konusu yapılan fiil Ceza Kanununun 165’inci maddesinde: “Her kim resmen çekilmiş olan dost devletler sancağını veya armasını hakâret kastıyla kaldırır veya koparır veya bozar yahut sâir suretle tezlil ederse [aşağılarsa] üç aydan bir seneye kadar hapsolunur. Takibât icrâsı alâkadâr hükümetin müracaatına bağlıdır” şeklinde yer almaktadır.

F. 1930 Umumî Hıfzıssıhha Kanunu

Ülkede sağlık şartlarını ıslah ve toplumun sağlığına zarar veren hastalıklar veya diğer zararlı etkenlerle mücâdele ve neslin sağlıklı yetişmesini sağlamak amacıyla 1930 yılında Umumî Hıfzıssıhha Kanunu¹²⁷ çıkarılmıştır. Çocukları ve gençleri koruma¹²⁸ başlığı altında Kanunun 167’nci maddesi: “On iki yaşından aşağı çocukların, sinema ve tiyatro ve dans salonu ve bar gibi mahallere getirilmesi ve kabul edilmesi memnudur. Altı yaşından yukarı olanların gündüzün terbiyevî veya hususî mahiyette olan sinema veya tiyatrolara getirilmesine müsâade olunabilir” hükmüne yer vermiştir. Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti, Umumî Hıfzıssıhha Kanununun uygulamasına yönelik yayınladığı 7 numaralı Tamim’de; ülkede olumsuz bir âdet olarak birçok ailenin küçük yaşta çocuklarını sinema ve tiyatro gibi seyir yerlerine götürdükleri, bu durumun çocukların ruhî ve manevî gelişmelerine olumsuz etki yaptığı ve kalabalık ortamda kalan çocukların başta bulaşıcı olmak üzere çeşitli hastalıklara yakalanarak hayatlarının tehlikeye maruz kaldığından hareketle çeşitli tedbirler öngörmüştür. Bu tedbirler kapsamında¹²⁹:

“1-Altı yaşından aşağısında olan küçük çocuklar her ne zaman olursa olsun tiyatro ve sinemalara getirilmez ve kabul edilemezler.

2-6-12 yaşına kadar olan çocukların saat yirmiye kadar bu gibi yerlere kabulü caizdir. Saat 20 den sonraki müsamerelere [piyeslere] bu yaşta çocuklar da getirilmez ve kabul edilmezler.

3-Bu hususlar Sinema ve Tiyatrosu olan şehir ve kasabalarda münasip vasıtalarla ilân edilecek ve alâkadâr memurların ehemmiyetle nazarı dikkati celbolunacaktır.

125 BOA, *HR.İM.*, 224/28, 27 Kasım 1927.

126 R.G. 6 Mayıs 1930, Sy.1489.

127 Osmanlı Devleti’nde 24 Aralık 1916’da, umumî sinemalara gitmekte olan çocukları, filmlerde yer alan suç olaylarının olumsuz etkilemesi “gelecekleri ve ahlakî” açılardan sakıncalı ve zararlı görülmüş, çocuklara has hususî sinemalar istisnâ tutularak bazı ülkelerde olduğu üzere 16 yaşından küçük çocukların sinemalara girişinin yasaklanması ve bunun Şûra-yı Devlet tarafından hazırlanan nizamnâme lâyihasına dercedilmesi istenmiş (BOA, *DH.EUM.VRK.*, 28/22, 28 Safer 1335/24 Aralık 1916), ancak bu lâyiha yürürlüğe girmemiştir.

128 R.G. 26 Teşrinievvel/Ekim 1930, Sy.1631.

4-Bu memnuiyete rağmen çocuklar bu gibi yerlere getirildiği takdirde derakap [hemen] müesseseden çıkarılacakları gibi hem kabul etmiş olan müessesese sahipleri ve hem de çocukları getirenler hakkında kanunî takibat yapılacaktır”.

5-Halk tarafından bu memnuiyetin kolayca öğrenilebilmesi için Sinema ve Tiyatro kapılarında okunaklı yazı ile ve vazih olarak [açıkça] bu hususu gösteren levhalar asılacak ve ayrıca gerek zabıta memurları ve gerekse müessesese memurları tarafından ihtarlar [uyarılar] yapılacaktır”.

G. Sinemalar hakkında TBMM Kararı

TBMM, sinemalar hakkında 19/1/1931 tarihinde 602 sayılı bir karar almıştır. Buna göre:

“Memleketimize getirilecek sinema filimlerinin inkılâbımızın gayelerine, içtimâî vaziyetimize uygun olmasını ve bilhassa çocukların ve gençlerin terbiye ve tenvirine hadim [hizmet eden] filimler celbedecek müesseselerin daha fazla müsaadelerine mazhar edilmelerini temin eyliyecek surette Hükümetçe bir kanun lâyihası hazırlanmasına;

Ancak tiyatro ve sinemalardan Hükümet ve Belediyelerce muhtelif namlarla alınmakta olan vergi ve resimler için müteaddit memurlar istihdam edilmekte olup halbuki gerek Hükûmete gerek Belediyeye ait vergi ve resimlerin yalnız her iki taraftan bulundurulacak birer memur vasıtasile cibayeti [toplanması] ve hatta cümlesinin yalnız bir memur tarafından tahsili veya hut muhtelif mahallerin bir müfettiş marifetile idâresi mümkün olacak sade bir usul tatbiki, hem muamelâtın bir intizam ve vahdet dairesinde cereyanını hem de fazla memur istihdam edilmeyerek bir dereceye kadar tasarruf husulünü temin edeceğinden bu cihetin Hükümetçe nazarı dikkate alınmasına;

Umumî Heyetin yirmi ikinci in’ikadının [toplantısının] birinci celsesinde [oturum] karar verilmiştir”³⁰.

Kararda bir sinema lâyihası/tasarısı hazırlığından bahsedilmektedir. Bahsedilen düzenleme bir kanun şeklinde olmasa da “Sinema Filmlerinin Kontrolüne Ait Talimatname” adıyla Bakanlar Kurulu’nun 9/6/1932 tarih ve 12979 sayılı Kararnâmesiyle kabul edilmiştir³¹. İnceleme konumuzu oluşturmayan bu Talimatnâme³², esas itibarıyla sinemayı inzibâtî, bir başka ifâdeyle güvenlik

129 R.G. 27 Kanunisani/Ocak 1931, Sy. 1710.

130 R.G. 19 Temmuz 1932, Sy. 2153.

131 İnceleme konumuz dışında kalan Talimatname hükümleri şöyledir:

“1-Gerek dahilde yapılan, gerek hariçten getirilen filimler Türkiye Cumhuriyeti dahilinde halka gösterilmezden evvel umumiyetle kontrole tâbidirler.

2-Filim kontrolü bir defaya mahsus olmak üzere İstanbulda icra edilir.

ve âsaiyîş boyutuyla düzenlemiş, sansür usulünü belirleyerek sansür uygulamasını merkezileştirmiş ve denetim kriterlerine yer vermiştir. İnzibâtı ve denetim boyutu ötesinde sinemayı çok yönlü ele alacak bir düzenleme için Cumhuriyet sonrası dönemde uzun bir süre beklemek gerekecektir.

3-Filimin muayenesini isteyen sahibi bir istidaname [dilekçe] ile İstanbul Vilâyetine müracaat ve kontrolünü talep edecektir. Bu istidanameye merbut [ekli] beyannamede filimin yapıldığı yer, tarihi, ismi, diğer isimleri olup olmadığı ve kopyası bulunup bulunmadığı, kimin eseri olduğu, filimin muhtasar [özet] mevzuu, filmdeki yazıların türkçe suretleri tasrih edilir.

4-Filimler mutlak bir sinemada ve perde üzerinde hususî olarak B. E. H. Reishiğe Mf. ve Da. Vekâletleri namına tayin edilen üç azadan mürekkep bir komisyon marifetile muayene ve tetkik edilir.

Bu tetkik sırasında vilâyet polis müdürü ve emniyet müfettişi veya tarafından tevkil edeceği [tayin olunan] bir memur da hazır bulunur. Bu tetkikat muamele rüsumiyenin [resmî işlemlerin] ifasından evvel icra olunabilmek için filimlerin muayenesine tahsis olunacak mahalle gümrük memurları tarafından götürülerek muayenenin hitamını [bitmesini] müteakip aynı suretle gümrüğe getirilecektir.

İşbu muamele hariçten getirilecek filimler hakkında caridir.

5-Din propagandasını istihdaf [amaçlayan] ve askerlik şerefini ihlâl edici mevzuları ihtiva eden ve içtimâî terbiye ve adaba ve umumî emniyet ve intizama sui tesiri dai [bozan] ve memleketimiz aleyhine tertip edilmiş müfteriyatı havi [yalanları içeren] ve dost devletlerle olan siyasî münasebetleri muhil olan filimlerin Türkiye dahilinde gösterilmesine müsaade olunmaz.

6-Gösterilmesinde mahzur olmadığı anlaşılan filimin ismi, kaç metro, kaç santim olduğu ve kimin eserinden iktibas olduğu tasrih edilerek [açıklanarak] deftere kayıt ve altı muayene heyeti tarafından imza edilir ve bilâhara polis müdürlüğünden sahibine imzalı ve mühürlü bir müsaade varakası verilir ve bu filim ayrıca hiç bir yerde kontrole tâbi olmaksızın Türkiyenin her tarafında gösterilir.

7-Filimin bazı parçaları kesildikten veya ismi değiştirildikten sonra iraesinde mahzur olmadığına komisyonca kanaat hasil olursa o kısımlar ve isimler sahibinin rızasile kestirilir, veya değiştirilir. Kesilen parçalar bir kutuya konarak üzeri tahtim [mühürlenir] ve polis müdürlüğünde hıfzolunur. Filimin diğer kopyası varsa bu ahkâm o kopya hakkında da tatbik edilir. Filimin Türkiyeden memleket haricine götürüleceği vakit sahibinin talebi üzerine kesilen parçalar iade edilir.

8-Her filimde ecnebi yazılarının üstünde ve onlardan daha büyük harflerle yazılı Türkçe yazı bulunacaktır.

9-Filim muayenesi haftada dört gün olmak üzere komisyonun kararlaştıracağı gün ve saatlerde icra edilir.

10-Müruru zamanla yıpranmış ve perde üzerinde gözleri yoracak derecede eskimiş filimlerin gösterilmesi memnudur.

11-Filimleri tetkik eden komisyon azasında ihtilâf hasıl olur veya gösterilmesine müsaade edildiği halde bunun mahzurlu olduğuna alâkadar vekâlet ve makamlarca müracaat suretile ittıla peyda edilir [öğrenilir] veya filim hakkında verilecek karara sahibi muvafakat ve kanaat etmezse filim ikinci derecede tetkik edilmek üzere Ankaraya celp ve yine B. E. H. Reishiğe Da. ve Mf. Vekâletlerinden seçilen azadan mürekkep bir komisyon marifetile tetkik ve nihâî karar ita olunur.

12-İşbu talimatnamenin mevkü tatbika vaz'ından evvel müsaade edilmiş filimlere burada yazılan ahkâm şamil değildir".

Sonuç

1920-1932 yılları arasında; “açılış, idare, özgürlük, denetim ölçütleri ve sorumlulukları” bir bütün olarak içeren “sinemaya özgü” hukukî bir düzenleme yapılmamıştır. Bu süre içerisinde sinemaya yer veren çeşitli düzenlemeler veya bu düzenlemelerdeki hükümler “inzibâtî ve cezâî” boyutla sınırlı kalmıştır. 1920-1923 aralığında sinemanın eğlence fonksiyonu yanı sıra toplumun ve öğrencilerin eğitim ve öğretim, propaganda ve tanıtımdaki fonksiyonu farke edilmiş olsa da, sinema, tiyatro gibi oyun ve eğlence yönü baskın lû'biyât kapsamında bir araç olarak görülme özelliğini sürdürecektir. Yaygınlığının dönem itibariyle sınırlı olması, bir kitle iletişim aracı olarak basın gibi kamuoyu oluşturacak ve yönlendirecek derecede sosyal ve siyasal etki gösterememesi veya bunun sorun oluşturacak bir düzeye ulaşmaması, dönemin işgal ve savaş şartları Cumhuriyet öncesi dönemde sinemaya has ve onu bir bütün olarak düzenleyen hukukî bir metnin ortaya çıkmasında etkili olmuş gözükmektedir. Sinemanın eğlenceye yönelik baskın yönü ile âdap, genel ahlâk, dinî değer, çocukların ve gençlerin korunması ve yabancı devletlerin aşağılanmaması gibi kriterlere bağlanması, Polis Nizamnâmesi, Ceza Kanunu ve 1923 Tebligatı gibi güvenlik ve cezâî hükümlere yer veren mevzuatla sınırlı düzenlenmesini beraberinde getirmiştir. 1858 Ceza Kanunu ve 1907 Polis Nizamnâmesi gibi Osmanlı Döneminde sinemaya yer veren düzenlemeler bu dönemde yürürlükte kalmaya devam etmiştir. 1923 yılında yayınlanan Sinema Tebligatı, sinemayı denetimde alırken Ceza Kanununa dayanarak çıkarılan 1912 tarihli Kararnâmedeki piyeslere ilişkin hükmü kıyasen sinema filmlerine teşmil etmiştir. Bu karar yanında, Kasım 1923'de hazırlanan ve yürürlüğe girmeyen Lâyhâda, Osmanlı Döneminde olduğu gibi, sinema ile tiyatronun aynı metinde düzenlenmeye çalışılması her iki seyir sanatının dönemdeki lubiyât/eğlence boyutunun basat fonksiyonuyla ilgili olsa gerektir. 1920-1923 döneminde sinemaya ilişkin cezâî ve inzibâtî müeyyideler öngören mevzuat dönem şartlarının da etkisiyle düzenli uygulanmadığından sinema filmleri üzerinde sistematik bir sansür/ön denetim yapılmamış, mevcut denetim de genelde filmlerin gösterimi sonrası çeşitli kurumlarca yapılan şikâyet üzerine gerçekleşebilmiştir.

1923-1932 arasındaki dönemde sinemanın; toplumun eğlence, eğitim-öğretim ve aydınlatılması yanı sıra özellikle 1926 yılı itibariyle giderek inkılapların tanıtılması ve benimsetilmesindeki rolü de keşfedilmiş gözükmektedir. Ancak bu dönemde de önemli ölçüde toplumun eğlence ihtiyacını karşılayıp basın gibi siyasal etki doğuracak ve muhâlif görüşler sergileyecek bir araç olmaması sinemanın düzenlenmesinde etkili olmuştur. Sinemaya özgü; açılış, idâre, özgürlük, denetim kriterleri ve sorumluluk boyutlarını bir bütün olarak ele alan hukukî düzenleme bu dönemde de yapılmamıştır. 1907 Polis Nizamnâmesi,

1858 ve 1926 Ceza Kanunları, 1926 Uluslararası Edep ve Ahlâka Aykırı Yayın Sözleşmesi ve 1930 Hıfzıssıhha Kanunu kapsamındaki sinemaya ilişkin düzenlemeler bu yıllarda da inzibâtî ve cezâî boyutla sınırlı kalmıştır. Yapılan düzenlemelerin de etkili bir şekilde uygulan(a)madığı anlaşılmaktadır. 1926 yılına kadarki örnek uygulamalar ve sonrasında dönem kaynaklarına yansıyan bilgiler ışığında sinemanın ön denetim niteliğinde merkezî veya sistematik herhangi bir sansürün 1932 yılına kadar uygulanmadığı belirtilebilir. Mevzuat ve uygulamaya yansıdığı kadarıyla gerçekleştirilen denetimde; edep ve genel ahlâka uygunluk, millî ve dinî hislerin rencide edilmemesi, tanınmış din ve mezheplerin aşağılanmaması, dost devletlerin itibarına saygı gösterilmesi, ülkenin dış ülkelerdeki imajına zarar verilmemesi, toplumun âsâyiş ve huzurunun sağlanması ve çocukların ve gençlerin korunması gibi çeşitli kriterler esas alınmıştır. Radyoya ilişkin 1924 Telgraf ve Telefon Kanunu ile 1931 Matbuat Kanunu'ndaki denetim ağırlıklı düzenlemeler kitle iletişim araçlarına ilişkin tek parti yönetiminin otoriter uygulamalara yöneldiğini göstermektedir. Nitekim bu anlayışın bir yansıması olarak 1932 Sinema Talimatnâmesi, Halkevleri aracılığıyla toplumu resmî devlet ideolojisi istikametinde dönüştürmede sinemanın bir araç olarak kullanıldığı döneme denk gelecek ve güvenliği merkeze alan bir metin olacaktır.

KAYNAKLAR

I-Arşiv Belgeleri

- 1.Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
- A.DVN. MKL Babiali Evrak Odası Divan Kalemî Mukavelenamer
- BEO Bâb-ı Âli Evrak Odası
- DH.EUM. 6Şb Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Altıncı Şube
- DH.EUM.AYŞ. Dâhiliye Emniyet-i Umûmiye Âsayış Kalemî Evrakı
- DH.EUM.LVZ Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Levâzım Kalemî
- DH.EUM.SSM Dahiliye Emniyet-i Umumiye Seyrüsefer Kalemî
- DH.EUM.VRK Dâhiliye Emniyet-i Umûmiye Evrak Odası Kalemî Evrakı
- DH.KMS Dâhiliye Nezâreti Dâhiliye Kalem-i Mahsus Evrâkı
- DH.UMVM Dâhiliye Nezâreti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât Müdürlüğü Evrakı
- HR.HMŞ.İŞO Hâriciye Nezâreti İstişâre Odası
- HR.İM Hâriciye Nezâreti İstanbul Murahhashı
- İ.DUİT İrade Dosya Usulü
- ŞD. Şûra-yı Devlet Evrakı
- 2.Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

II-Kitap, Süreli Yayın, Mevzuat

- Ali Haydar, “Millî Terbiye”, Muallimler Birliği, Y.1, Sy.12, Haziran 1926.
- Alyot, Halim, *Türkiye’de Zabıta (Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum)*, Türk Polis Tarihi Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2008.
- “Ankara’da Sinema Hayatı”, *Sinema Yıldızı*, Sy. 4, 1924.
- *Artistik-Sine*, Y.2, Sy. 14, 2 Mart 1927.
- Beyoğlu, Süleyman, İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Sineması (1895-1839), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2018.
- *Ceride-i Resmîye*, Y.1, Sy.1, 7 Şubat 1337/1921.
- Cevdet Reşid, “Sinema Hakkında Notlar”, *Yarın*, Sy.8, 1921.
- Ceylan, Ayhan, “Osmanlı Dönemi Türk Sinemasında Hukukî Düzen”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 9, Y. 2010 (Bahar), İstanbul 2014.
- Ceylan, Ayhan, “Osmanlı Sinemasında Genel Hukukî Düzenleme”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Hukuk Sayısı, Y. 17, Sy. 34, Güz 2018/2.
- *Cumhuriyet*, “İstanbul Film Şehri”, 29 Mayıs 1341/1925.
- *Cumhuriyet*, “İsveçli Sinemacıların Münâsebitsizliği”, 30 Mayıs 1341/1925.
- *Cumhuriyet*, “Uryan Kadınlar Filmi”, 9 Recep 1345/13 Ocak 1927.
- Çeliktemel-Thomen Özde, “Halkevlerinde Öğretici Sinema Repertuarı: Erken Cumhuriyet Türkiyesi’nde Sinema, Eğitim, Propaganda (1923-1945)”, *Sinecine*, C.6, Sy. 2, 2015
- Deaver, G. Gilbert, “Recreation”, *Constantinople To-Day or The Pathfinder Survey*

of Constantinople A Study of Oriental Social Life, Edt.Clarence Richard Johnson, The Macmillan Company, New York, 1922.

- “Çocuklar ve Sinema”, *Muallimler Birliği*, Y.2, Sy. 21, Mart 1927.
- Doğaner, Yasemin, “Atatürk Döneminde Radyo”, *Türkler*, C. 18, Edt. Hasan Celal Güzel-Prof. Dr. Kemal Çiçek-Prof. Dr. Salim Koca, Ankara.
- *Düstûr*, 2. Tertip, C. 2, Dersaâdet 1330.
- *Düstûr*, 2. Tertip, C. 3, Matbaa-i Osmaniye, Dersaâdet, 1330.
- *Düstûr*, 2. Tertip, C.4, Matbaa-i Âmire, Dersaâdet, 1331.
- *Düstûr*, 2.Tertip, C. 5, Dersaâdet, 1332.
- *Düstûr*, 2.Tertip, C. 6, Dersaâdet, 1334.
- Erdoğan, Mustafa, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, 7. Baskı, Liberte, Ankara, 2011.
- Filmer, Cemil, *Hatıralar*, İstanbul, 1984.
- Halit Fahri, “Umûmî Temâşâ Meselesi”, *Hayat*, C.6, Sy.141, 1929.
- İçel, Kayıhan, *Kitle İletişim Hukuku*, Yenilenmiş 13. Baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2018.
- İkdâm, “Sinemalar”, 16 Cemaziyelahir 1342/23 Ocak 1924.
- İktisad Esaslarımız, İzmir: Anadolu Matbaası, bty.
- İleri, “Tiyatrolar ve Sinemalar Hakkında Bir Kanun”, Y: 6, Sy: 2061, Rebiülahir 1342/15 Kasım 1923.
- Kabacalı, Alpay, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1990.
- Kocabaşoğlu, Uygur, “Tek Parti Döneminin “Matbuat”ı Üzerine Gözlemler”, *Mete Tunca’y’a Armağan*, Der: Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, İletişim Yay., İstanbul., 2007.
- Mazhar Necati, “İzmir’de Sinema Tiryakiliği”, *Sinema Yıldızı*, Sy.4, 1924.
- *Mütemmim*, Dersaâdet, 1335.
- Nureddin İbrahim, “İstanbul’da Sinema Hayatı”, *Mudhike*, Sy. 1, 1924.
- Onaran, Âlim Şerif, *Türk Sineması* 1. Cilt, 2. Baskı, Kitle Yayınları, Ankara, 1999.
- Ökçün, Gündüz, “1923 Yılında İzmir’de Toplanan Türkiye İktisat Kongresi’nde Kabul Edilen Esaslar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.23, Sy. 1, Mart-1968
- Özön, Nijat, *Türk Sinema Tarihi 1896-1960*, 4. Baskı, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Öztürk, Serdar, “Kültür Emperyalizmi’ ve ‘Modernleşme’ Kuramları Açısından Türkiye’de Sinema Üzerine Notlar (1896-1939)”, *Kebikeç*, 27, 2009.
- R.G. 13.12.1951, Sy.7981.
- R.G. 14 Temmuz 1934, Sy. 2751.
- R.G. 19 Temmuz 1932, Sy. 2153.
- R.G. 26 Teşrinievvel/Ekim 1930, Sy.1631.
- R.G. 27 Kanunisanı7Ocak 1931, Sy. 1710.

- R.G. 6 Mayıs 1930, Sy.1489.
- R.G. 8 Ağustos 1931, Sy.1867.
- *Resmî Cerîde*, 13 Mart 1926, Sy. 320.
- *Resmî Cerîde*, 21 Şubat 1340/1924, Sy.59.
- *Resmî Cerîde*, 25 Teşrinievvel 1339/25 Ekim 1923, Sy. 37.
- *Resmî Ceride*, 3 Nisan 1926, Sy.338.
- *Resmî Cerîde*, 30 Haziran 1926, Sy. 408.
- *Resmî Cerîde*, 4 Mart 1341/1925, Sy. 87.
- *Resmî Gazete*, 2 Temmuz 1931, Sy. 1838.
- Scognamillo, Giovanni, *Cadde-i Kebir'de Sinema*, Genişletilmiş 2. Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.
- *Sebilürreşâd*, “Ahlakı Bozmak Hususunda Sinemaların Muzır Tesirâtı”, C.25, Sy. 637, 5 Şubat 1341/1925.
- *Sebilürreşâd*, “Ahlakı Muhâfaza İçin Hükümet Kânun Lâyihası Hazırlıyor”, C. 23, Sy: 576, 13 Teşrinisânî 1339/22 Kasım 1923.
- *Sebilürreşâd*, “Gençler Sinemalarla, Danslarla Zehirleniyor!”, C.24, Sy. 601, 22 Mayıs 1340/1924.
- “Sinema İnhisârı”, *Milliyet Gazetesi*, Sene 2, Sy. 433, 27 Nisan 1927.
- *Sinema Postası*, “Temâşâ Vergisi”, Sy. 6, 17 Kanunisani 1339/17 Ocak 1923.
- *Sinema Rehberi*, Y.1, Sy.14, 19 Nisan 1924.
- Tanör, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 20. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.
- *TBMM Tutanak Dergisi*, I. Dönem, I. Toplantı, C.7, 13 Ocak 1921.
- *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.14, Devre:3, İçtima:3, İnikat:16, 21.12.1929.
- *Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu*, nşr. Mihrân, byy., 1337.
- Tikveş, Özkan, *Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Sinema Filmlerinin Sansürü*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1968.
- Tunaya, Tarık Zafer, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasî Karakteri”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.23, Sy. 3-4, 1953.
- *Vatan*, “Sinema ve Tiyatrolar Hakkında Bir Lâyiha”, Y: 1, Sy: 314, 6 Rebiülahir 1342/15 Kasım 1923.
- Vedat Örfi, “Millî Filmler”, *Sinema Postası*, Sy.2, Aralık 1923.
- *Yeni Mecmua*, “Ateşten Gömlek Sinemada”, C. 4, Sy. 76, 15 Mayıs 1923.

